

1990'ernes markeds- gørelse førte til den universalistiske velfærdsstats svækkelse, ikke dens styrkelse

– et svar til Michael Baggesen
Klitgaard fra Søren Kolstrup

Michael Baggesen Klitgaard formulerede i Arbejderhistorie i 2005 nr. 4 en markant påstand: Nyrup Rasmussen regeringerne *“stillede sig i spidsen for markedstilpasningens politik med udgangspunkt i en strategisk kalkyle som handlede om at beskytte partiets væsentligste politiske våben: den universelle velfærdsstat”*.

Hvor Baggesen Klitgaard ser markedsførelsen som led i en konsolidering af den universalistiske velfærdsstat, ser jeg imidlertid tegn på en svækkelse.

Artiklen og den bagvedliggende ph.d.-afhandling er næret af en klar forståelse for, at den universelle velfærdsstatens inderste væsen er oprettelse af institutioner for alle borgere, hvor den velfærdspolitiske drøftelse kommer til at handle om, hvordan *“vi løser vores problemer”*, ikke hvordan vi løser problemer for de få og svage. Hvis der i tilknytning til de universelle institutioner knyttes retfærdige og gennemskuelige procedurer skabes forudsætninger for en legitimering af den generøse velfærdsstat og dens høje skatteniveau, lyder Baggesen Klitgaards teoretiske udgangspunkt. Klart nok.

Denne tilgang med inspiration fra svenskeren Bo Rothstein deler jeg. I forlængelse af denne betragtning har det været min egen påstand, at drivkraften i den universelle velfærdsstat ikke har været et forsøg på at bestikke overklassens medlemmer ved at

tildele dem et ekstra velfærds gode, men derimod et forsøg på at integrere alle samfundsborgere i vores skole, vores hospital, vores daginstitution for dermed at sikre en fælles socialisering og en solid legitimitet.

Jeg er også enig i, at Socialdemokratiet som helhed satsede på universelle ordninger med Mogens Lykketoft i spidsen i 1990'erne. Det var Mogens Lykketoft, der ved indgangen til 1990'erne, argumenterede for de universelle ordningers overlegenhed, og det var samme Mogens Lykketoft, der under partiets interne debatter i midten af 90'erne fastholdt dette perspektiv. Jeg ligefrem kappes med Baggesen Klitgaard i at betone Socialdemokratiets universelle linje, hvad angår sundhed, uddannelse og socialvæsen, også i 1990'erne.

Alligevel er min konklusion en anden. På tre felter skilles vandene.

1. Baggesen Klitgaards pointerer, at Socialdemokratiet fastholdt arbejdsløshedsdækningen for alle i 1990'erne, men kombinerede den med en offensiv politik mod *“free-riders”*, dvs. alle de arbejdsduelige, der i det almindelige omdømme pillede næse derhjemme for skattekroner. Medens det gamle system med en – i praksis – uendelig dagpengeperiode udfordrede solidaritetsviljen hos skatteyderne, styrkede 90'ernes nye arbejdsmarkedspolitik med kortere dagpengeperiode og aktivering opbakningen bag velfærdsstaten. Baggesen Klitgaard dokumenter, at der var tale om en bevidst strategi, som tjente til en legitimering af velfærdsstaten og sikrede dens konsolidering. Javel, men jeg må fastholde, at der

Debatredaktion:
Karen Westphal Eriksen
Thomas Wegener Friis
Iben Vyff

gennemførtes en arbejdsmarkedspolitik, der var tveægget.

Den sikrede, at de ressourcestærke og de heldige blev integreret på arbejdsmarkedet gennem et gulerod og pisk system. Bedre efteruddannelse gik hånd i hånd med arbejdspligt, kaldet arbejdstilbud, men uden ordinære rettigheder så som pension, genoptjeningsret og fuld ferieret. For nogle førte den nye arbejdsmarkedspolitik til et ordinært job, men andre sad uhjælpeligt fast i aktiveringskarrusellen år efter år.

Den øgede legitimering, som påpeget af Baggesen Klitgaard, gik således hånd i hånd med *deklasserings af en gruppe samfundsborgere*. De aktiveredes deklasserings blev yderligere skærpet i kraft af et omsiggribende aftalesystem på arbejdsmarkedet, hvor flere og flere sociale goder så som uddannelse, barsel og pension blev indbygget i overenskomstsyste­met. Den universelle velfærdsstat gennemførte ikke fælles rettigheder ved hjælp af varige orlovsordninger og skraldemandsordninger med udgangspunkt i ordinære jobs, men introducerede derimod en *institutionaliseret todeling af lønarbejderne*. Så enkelt. På dette felt vandt neoklassiske udbudsøkonomerne over de gamle (socialdemokratiske) keynesianere, der ville tilstrækkeligt med arbejdspladser gennem den fornødne effektive efterspørgsel. Den universelle velfærdsstat tabte terræn.

2. Baggesen Klitgaard kritiserer mig for at blande privatisering og markedsførelse af infrastrukturen sammen med velfærdsstatens organisering. Om bussen drives af en privat vognmand eller af det offentlige har ikke noget med skoler, hospitaler og socialvæsen at beskaffe. Baggesen

Klitgaard antager tilsyneladende, at der var vandtætte skotter mellem de to sektorer, men sådan spiller klaveret ikke. Det er rigtigt, at den direkte privatisering primært, men ikke udelukkende, var knyttet til salg af busser, godstog, televæsen m.m. Men to privatiseringsinitiativer rakte dog lige lukt ind i velfærdsstatens pulsåre. Socialdemokratiets orkestrerede det mest omfattende salg af kommunale boliger og jordarealer i det 20. århundrede i København. Følgerne heraf var en tyngdepunktsforskydning fra en boligpolitik med plads for forskellige indkomstgrupper i København til en boligpolitik for de velbjærgede.

Et par år senere indtraf en håndfast delprivatisering af efterlønnen. Og så er vi fremme ved mit kærneargument: *Markedsmekanismen bredte sig i fuld galop fra infrastruktur sektoren til velfærdsstatens kerneområder*. Parallelt med markedsførelsen af lufthavne, havnevæsen, posthuse, busser, tog, havnedrift, lufthavne, girobank, televæsen, datacentral og meget andet udstedte den energiske Mogens Lykketoft i 1994 cirkulære om udbud og udlicitering af alle statslige drifts- og anlægsopgaver. I kommunerne blev udlicitering det nye mantra, taksameter-systemets belønning af produkt i stedet for proces vandt frem, og kontrakter mellem myndighedsudøver og offentlig institution bredte sig med voldsom hast.

Den mest gennemgribende model for offentlig styring var særloven for DTU i år 2000. Den lov kom til at danne skole. Medarbejderindflydelse skulle afvikles til fordel for ekstern indflydelse og fåmandsvælde, rutiner baseret på erfaring og sagkundskab vige pladsen for optimering

og målrettethed, den selvejende institution tonede frem. 1990'ernes parole lød: Alle bør vise, at de dur til noget på markedets betingelser. Markedsmekanismens følgesvend var øget evaluering og bureaukrati, ikke de frie borgers selvevaluering, men en statslig bestemt kontrol. Danmarks Evalueringsinstitut blev bragt til verden under Nyrup-Rasmussen. *Konkurrencestaten tog form*. Succeskriteriet for god offentlig drift blev evnen til at opnå *medgang på markedet*. Medarbejder som chef, store som små institutioner skulle vise, at de kunne fungere på et marked. Det gjaldt om at kunne producere mange kandidater, mange operationer og opnå høje besøgstal.

Disse mekanismer antastede ikke den universalistiske velfærdsstats kerneydelser i 1990'erne, heri er jeg enig med Baggesen Klitgaard, men nye handlingsmønstre og nye modkræfter i forhold til den kendte velfærdsstat så dagens lys. De nye organisationsformer frembragte nedslidte lønarbejdere, højt sygefravær, forringet service og angreb den offentlige løsning som en højklasset løsning. De private stod på spring for at byde sig til med tillægsydelser eller som et helt alternativ. Det er velkendte mekanismer i velfærdsstatens historie.

Den fælles institution som garant for integration af medborgerne stod ligeledes for skud. Alt skulle måles og vejes, på skolen og i hjemmehjælpen. Der var født et system, som *marginaliserede* – ikke den offentlige ydelse i kroner og øre – men *den offentlige løsning baseret på borgerdialog*. Vores gymnasium, vores hospital, vores skole og vores hjemmehjælp tabte terræn. Præ-cis de

universelle institutioner, som af Baggesen Klitgaard identificeres som omdrejningspunkt for medborgernes udfoldelse. Vores lokale posthus er nedlagt, til gengæld består det offentlige hospital og det offentlige gymnasium, men som institutioner på et marked.

3. Nyrup Rasmussen regeringerne havde skabt fundamentet for en offentlig sektor, som med få ændringer kunne perfektioneres til at indføre nye sociale differentieringer mellem ressourcerstærke og ressourcetsvage borgere, men uden at ændre de skattebaserede medborgerordninger. Den universalistiske velfærdsstats mest slidstærke løsning, nemlig det fælles sundhedsvæsen, leverer anskuelsesundervisning i så henseende.

Den 1. oktober 2007 blev behandlingsfristen på landets sygehuse sat ned fra 2 måneder til 1 måned. En klar forbedring. Efter 1 måned fik patienten om fornødent ret til at lade sig behandle på en alternativ løsning – et privathospital eller et udenlandsk hospital. Beslutningen var vedtaget af folketing og regering, den gjaldt for alle danske borgere og var fortsat finansieret over skatten. Den universalistiske velfærdsstat var blevet yderligere effektiviseret. Regeringen kunne samtidig konstatere, at produktiviteten på landets sygehuse var steget betydeligt fra 2001 til 2007.

Beslutningen om en forbedret ventetidsgaranti stod dog ikke alene. Den blev indføjjet i en *markedsførelses Bermudatrekant*: Det frie valg var indført, og den offentlige institution programmeret til at virke på et åbent marked, det var arven fra 1990'erne, men hertil føjede den nye

borgerlige regering i 2002 den skelsættende beslutning om skattefritagelse for sygeforsikringer. Særlige sundhedsydelse for A holdet – velbærgede som fastansatte lønmodtagere – var sat i værk. Og hele systemet skulle fortsat hvile på den præmis, at de offentlige hospitaler tog det sure med det søde, oplæring af fremtidens læger, komplicerede som lette opgaver, alt medens de private kunne byde sig til med specialopgaver uden at være tynget af pålæg om uddannelse, forskning og et alment vagtberejdskab. Det private hospital fik en konkurrencefordel, her ligger kimen til fremtidens elitehospital. Et udskilningsløb, en social differentiering i velfærdsstatens centralnervesystem, er sat i værk uden at afskaffe lovgrundlaget for den højklassede universalismen.

Morale: Historikere og andre samfundsforskere bør interessere sig for styringsmekanismer og virkningerne heraf, intenderede som ikke intenderede handlinger.

En historie om adskilte tvillingelande mv.

Kommentar af Martin Paldam, Institut for Økonomi, Aarhus Universitet

Tidsskriftet var så venlig at sende mig Årgang 2007 nr. 2 med en artikel af min gamle ven og kollega Hans Aage, og spurgte om jeg havde en kommentar. Da jeg havde læst den, kom jeg til at tænke på to ting. Det første var tvillinger. Tvillinger, som historien har adskilt. Det andet var de socialistiske rædsler – hvor var de blevet af?

Ni små historier om tvillinger i det lange løb

Der er først en lille indledning om, hvorfra historienes idé stammer: I de sidste 10 år har en gruppe økonomer/økonomiske historikere ved Harvard og MIT videreført Douglas Norths idéer og udviklet en teori, som de kalder the “Primacy of Institutions” – PoI-skolen. Den argumenterer for, at det afgørende for udviklingen på langt sigt er samfundets institutioner. De tre ledere af PoI-skolen har nyligt fremlagt en fin oversigt over deres bidrag (Acemoglu, Johnson and Robinson 2005). En grundig kritisk diskussion af teorien er netop offentliggjort i Paldam og Gundlach (2008), hvorfra tabellen stammer (se næste side).

Tallene for indkomst er for bnp, dvs BNP per indbygger. De er lidt tvivlsomme, når der er tale om at sammenligne forskellige systemer, men jeg har brugt den nyeste opdatering af tallene fra Maddison (2001), og jeg har foretaget en grov afrunding. Effekterne er så store, at selv betydelige målefejl ikke betyder ret meget. Tallene fra demokratigraden er Polity indekset fra Marshall og Jaggers (2006). Det går fra -10 for et helt autoritært system til +10 for et helt demokratisk system (se Paldam 2006 om demokratiindeks). Den gruppe, der har lavet dette indeks, har arbejdet på det i over 10 år og majsommeligt samlet data for næsten alle selvstændige lande for hvert år siden år 1800.

Man kan naturligvis fortælle en lang historie om hvert enkelt af de 9 tvillingepar, og hvorfor netop dét eksempel er noget helt særligt. Men når ni forskellige historier fører til det samme resultat, er der tale om en stærk samlet evidens. Der er på længe-

Tabel. Adskilte tvillinger

	Kapitalistisk tvilling	Socialistisk tvilling	System forskellens start År	Forskel ^b	Varighed År	Forskel ved afslutningen ^a indkomst	Polity point
(1)	Syd Korea	Nord Korea	1946	0%	60	12 gange	17 (2003)
(2)	Vesttyskland	Østtyskland	1946	10%	44	3 gange	19 (1988)
(3)	Finland	Estland	1939/44	-10%	46	3 gange	16 (1988)
(4)	Østrig	Tjekkoslaviet	1946	20%	44	3 gange	17 (1988)
(5)	Østrig	Ungarn	1946	30%	44	3 gange	12 (1988)
(6)	Kinesiske tigre	Kina	1948	50%	58	5 gange	12 (2003)
(7)	Finland	Russiske SR	1918	25%	72	4? gange	15 (1988)
(8)	Costa Rica	Nicaragua	1979	25%	10	3 gange	11 (1990)
(9)	Dominikanske R.	Cuba	1960	-40%	45	25%	15 (2003)

Note: Indkomst er BNP per indbygger. Polity-indekset er et mål med en 20 point skala, der måler demokratigraden, hvor den kapitalistiske tvilling altid er meget mere demokratisk. (a) Nordkorea og Kina har stadig et socialistisk system, så her er tallene for de seneste år. (b) Forspringet i indkomst for den kapitalistiske tvilling i startåret. (c) Finland og Estland havde næsten det samme sprog og historie indtil 1939, hvor Estland blev tvangsindlemmet i Sovjetunionen. (d) Tjekkoslaviet er nu delt i Tjekkiet og Slovakiet. (e) De kinesiske tigre er Taiwan, Hong Kong og Singapore.

re sigt meget stor forskel på den velfærd forskellige samfundssystemer leverer til borgerne, og denne forskel peger helt overvældende i én retning, som læseren kan se. Forskellen i velfærd er over 50 år langt større, end omkostningerne ved nogen krise verden har set, inklusive transitionskrisen.

Vi ved også, at det er dyrt at skifte samfundssystem. Det er især omkostningerne ved at skifte fra et kapitalistisk til et socialistisk samfundssystem, der er enorme, men omkostningerne er også meget store den modsatte vej. Her er de dog heldigvis kun økonomiske – alt er gået forbløffende fredeligt til. Det er især dyrt, hvis man – som i Rusland – ikke ved, hvad man vil. Det har været lettere lande (som Estland og Polen), hvor befolkningen var nogenlunde enig om, hvad den ville.

Det andet problem: Hvordan skal man tage hensyn til de socialistiske rædsler?

Dertil kommer de rædsler, som er observeret under de 16-17 totalitære socialistiske/national-socialistiske systemer, verden har kendt: Hvordan skal man inddrage dem i en afvejning?

De totalitære systemer har en mærkelig tilbøjelighed til at skifte mellem "hårdt" tyranni og "blødt" gerontokrati. I de tyranniske perioder er der med mellemrum bølger af terror imod befolkningen – der er vel en snes eksempler på den slags bølger i disse lande, selv om nogle af bølgerne er meget mindre end andre. Fx var det en af de mindste bølger, da Polen gennemførte den allersidste program sidst i 1960'erne – her uddrev man de sidste jøder, men de blev dog ikke slået ihjel. Det var intet imod

Pol Pots blodorgie nogle få år senere, og, ...

Der findes en række teorier om, hvorfor der forekommer disse bølger, der velfærdsmæssigt er lang værre end nogen økonomiske kriser. Teoriene er sammenfattet og videreudviklet i et nyt arbejdspapir af Gregory, Schröder og Sonin (2007), der også forsøger en empirisk afprøvning baseret på en sammenligning af russiske tal for de planlagte og gennemførte henrettelser. Det er efter sagens natur svært at afgøre, hvilken – hvis nogen – af disse teorier, der er den rigtige. Men at der er tale om et tilbagevendende velfærdstab af enorme dimensioner er uomtvisteligt.

Dertil kommer de mange flere, der er døde under sultkatastrofer. Ikke bare i arbejdslejrene, men som konsekvens af visse politikker, som fx kollektiviseringerne i

Rusland og Kina. Det var måske ikke planlagte dødsfald, men der er tale om politikker, der føres igennem uanset deres morderiske konsekvenser. De benægtes konsekvent, men arkiverne viser, at ledelsen var fuldt orienteret. Den sidste af den slags sultkatastrofer var da omkring 1 mio døde af sult i Nordkorea sidst i 1990'erne. Det skete efter 50 års socialistisk opbygning, det benægtes stadig, og her er arkiverne ikke åbnet, så det nøjagtige tal er ikke kendt. Også disse katastrofer er sket lidt for tit under disse systemer, til at de kan neg-ligeres.

Hans Aage lægger meget vægt på perioderne med forholdsvis fredeligt gerontokrati, hvor tingene var nogenlunde stabile, og der kun foregik en "moderat" undertrykkelse. Han synes at mene, at når man en gang har nået gerontokratiet, så er der nået et stabilt system, hvor den ene fredelige gamling afløser den næste fremover. Det tror jeg ikke på, for økonomien kan ikke tåle, at der ikke kan træffes beslutninger, med mellemrum kommer der kriser – og så kan der pludselig komme en af den anden slags ledere – tænk hvis bare én af kupmagerne i Rusland i 1991 havde været virkelig hård og effektiv. Men han kan også komme som en almindelig afløser: Nicolae Ceauflescu var den 4 leder i Rumænien – og han kom til magten som afløser for den gamle leder, da han døde.

De gerontokratiske perioder bør derfor vægtes med den risiko, der er for et nyt tyranni og nye bølger af statsterror og sult. Når man tager det velfærdstab, sådanne bølger forårsager, i betragtning, synes jeg ikke, man skal lægge ret stor vægt på de gerontokratiske perioder. Leonid

Bresjnev, Juri Andrópov og Alexander Tjernénko er tvivlsomme helte, og det de havde lavet, før de blev pacificeret af alder og sygdom, gør dem lidt svære at holde af.

De fleste ex-socialistiske lande er snart helt igennem den hårde ændringsproces. I nogle lande, fx Estland, har den gået efter en snor, men i andre, fx Rusland, har den været lidt i zig-zag. Det er ikke overraskende, at der er tilbageslag og ganske ubehagelige transitionsfejl.

Selv om selvros er uklædelig, kan jeg ikke lade være med at sige: Når jeg ser på, hvad der er sket i de sidste 5-6 år i de 5 lande, jeg skrev om, har økonomierne udviklet sig noget bedre, end jeg spåede i Paldam (2002). De politiske systemer har også udviklet sig ganske pænt imod en demokratisk konsolidering i de fleste af de lande, jeg så på, men Ruslands vej imod demokrati har dog været langsommere, end jeg forudså.

Jeg husker også, hvordan Hans Aage betegnede mine prognoser som vildt optimistiske, da vi diskuterede min bog. En så dårlig evne til at forudsige burde mane til en vis ydmyghed.

Min vurdering er derfor, at alle burde være glade for, at den socialistiske model nu næsten er rådnet op på historiens losseplads. Jeg synes, at vi bør være kede af det, når der er tilbageslag og problemer under transitionen til et civiliseret system, og jeg undrer mig over de, der hoverer over den slags ulykker, som rågerne på lossepladsen, når de finder en maddike.

Henvisninger

- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J.A., 2005. Institutions as the fundamental cause of long-run growth. Cpt 6, 385-472. I Aghion, P., Durlauf, S., eds., 2005. *Handbook of Economic Growth*. North-Holland, Amsterdam.
- Gregory, P.R., Schröder, P.J.H., Sonin, K., 2007. *Dictators, Repression and the Median Citizen: An "Eliminations Model" of Stalin's Terror (Data from the NKVD Archives)*. Nationaløkonomisk Institut, Handelshøjskolen, Århus Universitet, (samt Univ. of Huston, Texas og New Economic School, Moskva)
- Maddison, A., 2003. *The World Economy: Historical Statistics*. OECD, Paris. Ajourføres på Maddisons hjemmeside: <http://www.ggd.net/maddison/>
- Marshall, M.G., Jagers, K., 2006. Polity IV Data Set. University of Maryland, Center for International Development and Conflict Management. Homepage: <http://www.cidcm.umd.edu/polity/>
- North, D.C., 1990. *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge U.P., New York
- Paldam, M., 2002. *Udviklingen i Rusland, Polen og Baltikum. Lys forude efter ændringen i det økonomiske system*. 316 sider. Aarhus Universitetsforlag, Århus
- Paldam, M., 2006. Mønstret i demokratiets udbredelse i verden. *Økonomi og Politik* 79, 33-50
- Paldam, M., Gundlach, E., 2008. Two Views on Institutions and Development: The Grand Transition vs. the Primacy of Institutions. *Kyklos* 61, 65-100
- Aage, H., 2007. Revolutionen, fjernsynet og arbejderbevægelsen. *Arbejderhistorie* 2007-2, 1-23

LO og Solidarnosc, 1980-1989

*En kommentar af
John Svenningsen*

Arbejderhistorie no 2, 2007, skriver Bent Boel (BB) om LOs støtte til Solidarnosc i årene 1980-1989.

Med udgangspunkt i fortrinsvis ABAs arkivmateriale og interviews med daværende og nuværende LO-medarbejdere gennemgår, vurderer og kvantificerer BB LOs støtte til Solidarnosc.

Det er et godt forsøg. Efter min opfattelse er det dog en svaghed, at BB ikke forsøger at klargøre, hvad Solidarnosc ønskede af eksternt politisk støtte og økonomisk hjælp.

Først da kan man begynde at vurdere, om LO og andre levede op til forventningerne, måske endda svigtede Solidarnosc, eller i hvert fald ikke gjorde tilstrækkeligt for at støtte organisationen, i de ni år der undersøges.

Som international konsulent i LO blev det min opgave at holde kontakt med Solidarnosc og følge udviklingen i Polen bl.a. gennem nordiske kontakter og ILO, Den Internationale Arbejdsorganisation. Min del af arbejdet lå fortrinsvis i de tre første år i 80'erne.

BBs artikel indeholder desuden nogle unøjagtigheder, som jeg synes, det vil være på sin plads at få korrigeret.

I afsnittet om antikommunismen nævnes, at LOs formand Thomas Nielsen var en af de mest fodslæbende da CGIL, Den italienske kommunistisk orienterede landsorganisation, i 1975 søgte optagelse i EFS, Den Europæiske Faglige Samarbejdsorganisation.

Sagen var den enkle, at dansk

LO bad CGIL afklare deres holdning til de internationalt anerkendte faglige rettigheder og til en demokratisk samfundsopfattelse. CGIL havde tidligere, som medlem af den kommunistiske faglige verdensinternationale, WFTU, forsvaret, at disse rettigheder kunne tilsidesættes i lande med en kommunistisk samfundsorden. CGIL bekræftede, at de havde skiftet holdning, og var i overensstemmelse med EFS værdigrundlag.

Så var det på plads. Det sparede EFS for megen diskussion, da vi senere skulle tage stilling til overgreb på bl.a. den demokratiske fagbevægelse i Polen.

CGILs optagelse i EFS i 1975 gav i øvrigt ikke anledning til, at de kommunistiske faglige organisationer i Spanien og Frankrig kom hurtigt med i EFS. Det tog hhv to og tre årtier, før det skete.

I samme afsnit fremgår det, at Thomas Nielsen lagde Sovjetunionens LO, VZSPS, på is, efter invasionen i Tjekkoslaviet i 1968, og at det forblev sådan i hele hans formandsperiode. Det er ikke fyldestgørende. Thomas Nielsen deltog i bl.a. nordiske møder med VZSPS i begyndelsen af 70'erne på initiativ af den finske fagbevægelse. LO deltog også i de faglige ØST/Vest – konferencer i samme tidsrum i Geneve. Disse konferencer havde til formål at fremme dialogen mellem de faglige organisationer på begge sider af Jerntæppet.

BB skriver tillige, at LO generelt undlod at deltage i de østeuropæiske LO-kongresser.

Korrekt. Vi inviterede heller ikke. Det samme gjorde sig gældende hos flertallet af de vesteuropæiske FFI-organisationer. Altså ikke en dansk LO-specialitet, men et resultat af en politisk linie udviklet i fællesskab.

I samme forbindelse nævner artiklen, at Vesttysklands LO, DGB, og Østrigs LO, ÖGB, var anderledes åben over for kontakter til de kommunistiske fagbevægelser i ØST. Finland kunne være nævnt i samme forbindelse. Pga. fredsftalerne efter 2. Verdenskrig med disse lande, ville de faglige organisationer have meget svært ved at deltage i en kompromisløs linje eller blot en åben kritik over for de kommunistiske regimer. Tysk fagbevægelse måtte ikke støtte partipolitiske formål i Vesttyskland eller i udlandet. Østrigsk fagbevægelse skulle i sine ledende organer have bl.a. kommunister i topledelsen uanset det politiske styrkeforhold i organisationen.

Ovennævnte er helt afgørende for forståelsen af, hvordan den vesteuropæiske fagbevægelse reelt kunne agere i forhold til situationen i Polen. Denne opfattelse bekræftes af den omstændighed at Finlands LO, SAK, i Nordens Faglige Samarbejdsorganisation, NFS, gik imod, at organisationen fordømte indførelsen af krigsretstilstanden i Polen med henvisning til, at NFS ikke skulle blande sig i Polens indre anliggender.

NFSs øvrige medlemsorganisationer accepterede den finske modstand uden videre, fordi man ikke ønskede at splitte det nordiske samarbejde.

Det finske standpunkt var lejlighedsbestemt af hensyn til finsk indenrigspolitik og navnlig af hensyn til relationerne til Østeuropa. Den nordiske fagbevægelse betragtede ikke brud på internationalt anerkendte menneskerettigheder og ILOs konventioner om organisationsfrihed som indre anliggender. Spanien, Sydafrika og Tyrkiet er velkendte eksempler.

Jeg har ikke oplevet, at LO-

fagbevægelsen i Danmark er blevet beskyldt for at indrette sit solidaritetsarbejde efter politiske eller ideologiske kriterier. Hvis et regime overtrådte menneskerettighederne og de internationale mindstestandarder om organisationsfrihed, deltog vi i fordømmelsen og i hjælpearbejdet. Vort udgangspunkt var baseret på FFIs beslutninger og ILOs afgørelser om ikke-efterlevelse af de vigtigste ILO-konventioner.

Vi forsøgte klart at adskille de faglige rettigheder fra den øvrige politiske dagsorden i et land.

Det var her, at støtten til Solidarnosc politisk og økonomisk var svær. Solidarnosc udviklede sig fra at være en faglig landsorganisation til at omfatte praktisk taget al politisk opposition i landet og med en utvetydig tæt forbindelse til den katolske kirke i Polen og Vatikanet.

Fra nogle få hundrede tusinde medlemmer i begyndelsen, fik organisationen omkring 10 millioner medlemmer. Lad tallet være overdrevet, det var helt overvældende. Fra at være en faglig magtfaktor blev Solidarnosc til lige en politisk magtfaktor.

Langt den overvejende del af fagbevægelsen i den vestlige verden valgte at forholde sig til Solidarnosc som en faglig organisation, og forsvarede organisationens ret til at virke i det polske samfund som en fagbevægelse. At Solidarnosc blev skuffet er fuldt forståeligt. I en skandinaviske sammenhæng var argumentationen heller ikke helt logisk. LO'erne havde jo selv et meget tæt samarbejde med de socialdemokratiske partier, gensidig repræsentation mv.

Den svenske historiker Klavs Misgeld behandler denne problemstilling i sin artikel "Solidaritets med Solidaritet" i tidsskrif-

tet *Arbetarhistoria* nr. 120, 2006 (BBs note 132).

Sondringen mellem faglige rettigheder og politik er ikke enestående. Det fascistiske Spanien undertrykte faglige organisationer i landet, samtidigt med at de var medlemmer af NATO. Det samme gjorde sig gældende i Tyrkiet, også et NATO-land. Den internationale fagbevægelse støttede de faglige organisationer i de to lande, uden at forlange at de to lande blev udelukket fra NATO-samarbejdet. Det er ikke mit indtryk, at fagbevægelsen særlig energisk forsøgte at bruge NATO-samarbejdet som et politisk pressionsmiddel eller ligefrem kræve en eksklusion. Overordnede politiske hensyn, politisk realitetssans, pragmatisme eller hvad man vil kalde det, spillede ind.

De politiske og navnlig sikkerhedspolitiske konsekvenser af urolighederne i Polen optog alle faglige organisationer i Vesteuropa. Vi var fuldt opmærksomme på, at risikoen for et militært indgreb og muligvis en invasion fra de kommunistiske nabolande.

Når DIIS-rapporten betegner LOs indsats som tilbageholden, er det forkert, når det gælder opbakningen til Solidarnosc' faglige rettigheder. LO var også ganske utvetydig i sin fordømmelse af krigsretstilstanden i december 1981. Derudover var LO forsigtig af sikkerhedspolitiske årsager.

Når LO kom på kollisionskurs med Socialdemokratiet om Solidarnosc' virksomhed, skyldtes det Kjeld Olesens åbenlyse kritik af organisationen i en situation, hvor Solidarnosc var stærkt presset i Polen. Det blev udnyttet af magthaverne i de kommunistiske lande, og det gav dansk politik et dårligt ry. Socialdemokratiets le-

der i Sverige, Olof Palme, var langt mere nuanceret i sin kritik af de kommunistiske lande og i sin støtte til de faglige rettigheder i landet. Den svenske partileder var lige så optaget af de sikkerhedspolitiske aspekter som det danske Socialdemokrati.

BB omtaler (note 39) et møde med bl.a. Lech Walesa, Thomas Nielsen, undertegnede og fremtrædende repræsentanter for FFIs og Vesttysklands LO, DGB, i juni 1981 i Geneve. Vi var alle til Arbejdskonference i ILO, hvor Solidarnosc deltog i den officielle polske delegation. Mødet drejede om at få et indtryk af forholdene i Polen og navnlig få Lech Walesas opfattelse af situationen. Ved denne lejlighed nævnte Walesa, at NATOs politik i forhold til Sovjetunionen begrænsede bl.a. Polens politiske råderum, da Sovjetunionen ikke kunne matche NATO uden at kontrollere sine naboer.

At Solidarnosc ikke var blind for de sikkerhedspolitiske aspekter af urolighederne i Polen, fremgår ligeledes af det brev, som Lech Walesa allerede i september 1980 sendte til FFI, og hvor han anmodede om, at al støtte til Solidarnosc blev koordineret og kanaliseret gennem LO i Sverige. Begrundelsen var, at Sverige var neutralt, og at man kunne rejse til og fra Polen uden visum.

Klaus Misgelds førnævnte artikel i *Arbetarhistoria* beskriver, hvor forsigtigt svensk LO agerede politisk og organisatorisk i denne periode. Beslutningen om at lade svensk LO fungere som mellemlid i gennemførelsen af støtten til Polen påvirkede naturligvis FFIs og deres medlemsorganisationers støtte til Solidarnosc. Det er dog en del usikkerhed om, hvor konsekvent beslut-

ningen blev efterlevet af FFI-organisationerne.

BBs artikel fokuserer på de faglige organisationers støtte til Solidarnosc. Med i billedet hører den støtte Solidarnosc fik fra en række forskellige katolske organisationer, den katolske kirke i Polen og i udlandet og fra Vatikanet. Det er heller ikke uvæsentligt at notere sig den støtte, liberale og højreorienterede politiske partier i Vesteuropa kom op med. Der var formentlig også støtte fra forskellige kredse i USA. Heller ikke den økonomiske støtte fra WCL – World

Confederation of Labour – den kristelige faglige internationale – skal forbigås.

I 1985 indmeldte Solidarnosc sig i både FFI og EFS. Noget der normalt ikke var muligt. Det dobbelte medlemskab fik ikke den nordiske fagbevægelses ubetingede velsignelse, men det blev gennemført.

Der er ingen belæg for, at Solidarnosc afgørende manglede økonomiske bidrag, også selvom bl.a. fagbevægelsen ikke altid kunne indfri anmodningerne fra Solidarnosc.

LOs samlede indsats i forhold

til Solidarnosc fulgte det mønster, som gjaldt støtten til fagbevægelsen i Spanien, Tyrkiet, Sydafrika o.a. Vi tilhørte den toneangivende gruppe af medlemsorganisationer i FFI fra bl.a. Sverige, Norge, Holland, Canada og nogle enkelte andre, uanset om man ser på den politiske støtte eller den økonomiske.

Jeg må derfor skuffe den anonyme jyske aktivist fra en Solidarnosc-komite, som indleder BBs artikel med at svare på spørgsmålet om LOs indsats: "LO? De gjorde ikke en skid". Så galt var det nu heller ikke.

Den store arbejderhistorie

Lars K. Christensen, Søren Kolstrup, Anette Eklund Hansen: *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*, 2007, SFAH's skriftserie nr. 46, 464 sider, 249. kr. ISBN 978-87-8773-970-2.

Ak, man gribes af melankoli under læsningen af *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*. Uden egentlig eksplicit at tematisere det fortæller bogen i den grad en forfalds- og tabshistorie. Det går tilbage for arbejderne. Der bliver færre af dem. Og de fleste af dem, som er det i dag, vil tilsyneladende ikke rigtig være ved det. Og arbejderbevægelsen, den faglige og politiske, går det også tilbage for, og den aner tilsyneladende ikke sine levende råd om, hvordan den skal forholde sig til det.

Trods denne undergangsstemning er det nu alligevel en god, velskrevet, generelt veldisponeret, nyttig og interessant bog. Meget bedre end den på kanten af det nedladende og i det hele taget uretfærdige behandling bogen fik af anmelderne i et par toneangivende danske aviser. Vel er der flere perspektiver i bogen, som kan kritiseres, men irrelevant er emnet, arbejdernes historie i Danmark, i hvert fald på ingen måde.

Bogen afløser *Kampen for en bedre tilværelse* (1991) som SFAH's flagskib i form af den samlede historie om arbejderne og arbejderbevægelsen i Danmark. *Kampen for en bedre tilværelse* var på ingen måde ueffektiv. I forhold til denne udmærker den nye bog sig ikke kun ved at være opdateret, men også ved at være bedre disponeret og ved såvel i perspektiverne som i formidlingsformen at fremstå mere

sammenhængende og ensartet. Billedredaktionen er som sidst lagt i hænderne på Karen Kræmer, der har gjort et rigtig godt arbejde med mange sigende og indholdsrige illustrationer. Foruden de tre hovedforfatters samlede fremstilling i tre afsnit – tiden frem til 1900, 1900-1945, 1945-2000 – afsluttes bogen med seks tematiske kapitler skrevet af kendte historikere fra arbejderhistoriemiljøet. Bogen er forsynet med et fyldigt, kommenterende noteapparat af meget høj klasse.

Den grundlæggende disposition af bogen er kronologisk. Vi begynder, som man tilsyneladende skal i genren, med Tømmerstrejken i 1794, og over Frederik Dreier, Slaget på Fælled, Kanslergadeforlig, besættelsen og de store strejker i 1956, ender vi ved den socialdemokratiske regering, der taber valget i 2001. Det var så bevægelsens historie. Ved siden af fortælles arbejdets og arbejdernes historie, blandt andet gennem flere gode vignetter af en sides omfang, der på baggrund af arbejdererindringer portrætterer en enkelt arbejder og således kobler den lille og den store historie. Uden at det skrives eksplicit, er bogens teoretiske udgangspunkt udogmatisk marxistisk. Men også diskursanalytiske samt mikro- og kulturhistoriske metoder og vinkler tages i brug (s. 10f). En særlig betydning for fremstillingen har beskrivelsen af arbejdets og arbejdslivets udvikling, som hyppigt bruges som forklaringsfaktor i beskrivelsen af arbejderbevægelsens historie. Bogen skal også roses for på meget perspektivrig vis løbende at inddrage kønshistoriske dimensioner i fortællingen. Det virker ikke som pligtskyldig politisk korrekthed, men som i høj grad perspektive-

Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis

rende og som en kærkommen fornyelse. Man kan dog savne mandekønnet behandlet som netop køn og ikke blot som undertrykker af kvinderne.

Arbejderbevægelsens pionerår med Louis Pio i centrum samt den efterfølgende såkaldte "organisationsperiode" i årtierne før århundredeskiftet beskrives meget fint. Foruden den ideologiske udvikling, der formidles i et beundringsværdigt klart sprog, fokuseres der også på, hvordan de identitetsmæssige brud i forbindelse med flytning fra land til by samt selve arbejdslivet prægede bevægelsens virke. Beskrivelsen af den såkaldte kommunesocialisme står også flot og minder os om, hvor fremsynede og modige datidens reformer på social-, undervisnings- og sundhedsområdet var.

Et væsentligt kritikpunkt, ja det må karakteriseres som en regulær brøler, er dog det næsten totale fravær af omtale af Første Verdenskrig. Det er slemt nok, at datidens reguleringsøkonomi og dennes indflydelse på arbejderens vilkår ikke nævnes andet end enkelt gang – og det kun *en passant*. Værre er det, at betydningen af krigsudbruddet og det deraf følgende sammenbrud for 2. Internationale også stort set forbigås og på ingen måde tematiseres. Resultatet af denne undladelsessynd er, at de næste årtiers efterfølgende udvikling af Socialdemokratiets nationale strategi og folkepartilinen ikke fremstår i sit rette lys, og slet ikke i sin internationale kontekst.

Derimod er beskrivelsen af den socialdemokratiske arbejderkultur i den 'sociale ghetto' fremragende. Livet – og døden – med de selvorganiserede foreninger, idrætsklubber, kooperative virksomheder, oplysningsfor-

bund, højskolen og ligkistemagasinet males tydeligt frem. Læseren hører såvel om værdierne, der lå bag – solidariteten og den allesteds værende socialdemokratiske patriarkalisme – som om foreningernes og institutionernes praktiske betydning i hverdagen. Parallelsamfund er måske nok et nyt begreb, men som realitet har det førhen eksisteret hertilands.

1930'ernes krise og den betydning, den fik for Socialdemokratiets og DKP's indbyrdes forhold samt for Socialdemokratiets forhold til de borgerlige partier, behandles indgående. Man savner dog her, som allerede nævnt, den historiske baggrund i form af sammenbruddet i forbindelse med Første Verdenskrig for den socialdemokratiske internationalisme. Noget mere end tilfældet er, kunne man også have ønsket en diskussion af, hvor central betydning forsvaret af demokratiet spillede i den socialdemokratiske strategi. I stedet fokuseres meget insisterende – men forekommer det denne anmelder: knap så relevant i sammenhængen – på fraværet af anti-kapitalisme i den førte politik. Mere jordnære, påtrængende og dagsaktuelle problemer trængte sig på i 1930'erne, og skal man tro de socialdemokratiske programerklæringer og kongresudtalelser – og det bør man vel, med mindre man udførligt vil argumentere for det modsatte – så holdt de stadig endemålet for øje: samfundsøvertagelse af produktionsmidlerne. Delafsnittet om de tyske emigranter er godt, men en ikke uvæsentlig fejl har sneget sig ind, idet den socialdemokratiske flygtningehjælpeorganisation Matteottifonden fremstilles som værende oprettet af regeringen (s. 179). Den var na-

turligvis ligesom den kommunistiske hjælpeorganisation Røde Hjælp en privat forening (oprettet af den socialdemokratiske arbejderbevægelse).

Billedet side 168 af Stauning er fremragende. Vi ser den hypermoderne funkisvilla, som partivenner samlede ind til og gav Stauning i hædersgave på hans 60 årsdag. Ved et træ foran villaen står landsfaderen, den tidligere cigarsorterer, med (proletar-)kasket på hovedet og snude i munden. Husets flotte og stramme funktionalistiske linier går igen i de store metalindrammede vinduespartier – hvor der gudhjælpemig hænger klungegardiner! Billedet udgør næsten i sig selv en slags delkonklusion over kapitlet om 1930'erne: Socialdemokratisk patriarkalisme, insisterende modernisme og jordbunden pragmatisme fanget i et splitsekund!

Hvor det kniber med beskrivelsen af Første Verdenskrig er kapitlet om besættelsen derimod meget vellykket med en fornuftig balancering mellem det generelt danmarkshistoriske og det specifikt arbejderhistoriske. Især må det hilses velkommen, at besættelsen betegnes som andet end en parentes. Netop for arbejderbevægelsen og ikke mindst, når det gælder relationen mellem Socialdemokratiet og DKP, fik besættelsen vidtrækkende betydning – og denne pointeres også flere gange på perspektivrig måde i kapitlerne om efterkrigstiden.

Det kunne dog have været ønskeligt om den tyske nazismes antisocialisme og antikommunisme havde været bragt på bane som forklaring på såvel Socialdemokratiets som DKP's tilpasningsstrategi (for sidstnævntes vedkommende indtil juni 1941). I det hele taget havde en skarpe-

re sondring været på sin plads mellem på den ene side Socialdemokratiet som partiorganisation og på den anden side de ledende socialdemokrater som politikere i eller tæt på regeringen og med ansvar for landets ledelse. Når det nævnes (s. 194), at kildematerialet ikke giver indikationer for, at DKP "flirtede" med tanken om kup, så er det hverken i overensstemmelse med den nyeste forskning (Bent Jensen og Michael Kjeldsen) eller med den for nogle år siden udkomne kildeudgivelse med DKP-dokumenter (fx Mogens Fogs memorandum til partiledelsen 1943, i *Vor kamp vil vokse og styrkes*).

En række andre fejl har også sneget sig ind i besættelsestidskapitlet. Blandt andet skal nævnes, at de første socialdemokratiske socialpolitiske indrømmelser til Venstre blev givet allerede i maj 1940 og ikke, som det anføres, i 1942. Og Hedtoft blev ikke tvunget fra sin formandspost af DNSAP, men af den tyske gesandt Renthe-Fink (og Scavenius, til dels også Stauning, for det ikke skal være løgn) (s. 186). Det er næppe heller fremmede for forståelsen af den socialdemokratiske strategi under besættelsen at identificere Hans Hedtoft med "den socialdemokratiske modstand", som det gøres i en billedtekst (s. 187). Selvom der både er stenguns og frihedskæmperarmbind på billedet med Hedtoft, bør hans og Socialdemokratiets rolle under besættelsen – snarere end en modstandskamp mod besættelsesmagten – forstås som en beskyttelse af det danske demokrati. Endelig bør det betegnes som en uting at bruge udtrykket "antityske sindelag" i relation til socialdemokraterne (s. 197). Såvel før og under som efter be-

sættelsen havde socialdemokraterne ikke noget imod tyskere, tværtimod. Det var ligesom givet af partitraditionen. Nazister kunne de derimod ikke lide, hverken danske eller tyske.

Kapitlerne om den kolde krig er i højere grad tematisk disponeret end de foregående, uden det dermed skal antydes, at stilskiftet er forstyrrende. Det giver tværtimod den gevinst mere pointeret at kunne beskrive udviklinger uden for den rent partipolitiske sfære. Der er således gode afsnit om arbejdsmarkedet og om arbejdskampene – med arbejdsgiverne, staten som modpart og med konkurrencen internt mellem de to fløje i fagbevægelsen, den socialdemokratiske og kommunistiske. Der er decideret fremragende passager om ungdomslivet, om arbejdslivet i rationaliseringens tidsalder – herunder om de kønsspecifikke forhold i den forbindelse – om velfærdsstatens udvikling, samt om hvordan denne forandrede arbejderkulturen. Her slås tabstemaet for alvor an. Den statslige strategi, der indledtes efter 1945, førte nok til velstandsstigninger og til alle de store socialpolitiske reformer i 1950'erne, 60'erne og 70'erne. Men disse førte så igen til en gradvis overflødiggørelse af den store selvorganiserede socialdemokratiske organisations-, forenings- og virksomhedsstruktur. Fra arbejderkvarteret over Stjernebajeren til sygekassen – alle forsvandt de i løbet af et par årtier. Ironisk nok som afledt effekt af en bevidst og villet strategi.

Foruden beskrivelsen af disse mere kulturelle udviklingsspor formidles periodens brogede partipolitiske udvikling naturligvis også. Man kunne her dog savne en mere grundig diskussi-

on af DKP's, SF's og VS's strategier og deres vælgerbaser. I den politiske sfære er Socialdemokratiet så absolut i centrum bogen igennem. Med god grund, naturligvis, men venstrefløjen var jo faktisk større i 1980'erne, end den var selv efter DKP's fremragende valg i 1945. Og konkurrencen med Socialdemokratiet var på flere måder mere åben, fordi SF ikke som DKP blev stigmatiseret af det øvrige politiske spektrum, hvorfor det var noget lettere for vælgere at "shoppe" fra valg til valg. Og hvad betød det for Socialdemokratiet, at kritikken fra venstrefløjen nu ikke længere var overvejende sekterisk – som det var tilfældet i den tidlige kolde krig – men mainstream og med solidt fodfæste på universiteterne og i visse medier?

Schlüter-regeringerne behandles nuanceret. Både med påpegnings af, at den "sociale massegrav" udeblev, og at velfærdsstaten som sådan ikke blev afmonteret. Men det konstateres også, at det var de universelle velfærdsydelse, der fortrinsvis blev ladet i fred, mens de specifikke ydelser blev skåret. Middelklassen beholdt sit, mens de udsatte grupper måtte betale. Man kunne her have ønsket sig en diskussion af Henning Fonsmarks "bestikelsesteori" (*Historien om den danske utopi* fra 1990). Socialdemokratiet behandles nådigt i afsnittene om 1970'erne og 80'erne. Det kunne have været på sin plads at påpege det delvist selvforskyldte i 1970'ernes økonomiske problemer, ligesom det indenrigspolitiske og taktiske moment i partiets politik under fodnoteperioden kunne fortjene en diskussion. Ikke for at efterplaprer de ofte meget unuancerede synspunkter på disse emner i

vore dages politiske debat, men for netop at tage en kritisk diskussion af spørgsmålene.

Som korrigerende bemærkninger til kold-krigs-kapitlerne vil anmelderen nævne, at Venstre skam ikke var uden betænkeligheder over for det at modtage Marshall-hjælp (s. 230). Tværtimod frygtede partiet, som i øvrigt også Socialdemokratiet, tab af suverænitet, og – særligt for Venstre – at der ville komme planøkonomi ind ad bagdøren. Det bør også nævnes, at den danske vækst tog fart omkring 1958 – ikke, som det anføres (s. 243), *i takt* med de europæiske konjunkturer, men stærkt *forsinket* fra disse. Det var netop den udeblevne vækst før 1958 og det markedsdilemma, der var årsagen hertil, som Socialdemokratiet havde tumlet med i sin moderniseringsstrategi og haft svært ved at løse på grund af den prekære balance mellem landbrug og industri.

Forfalds- og tabshistorien tegnes tydeligere op i kapitlet om 1990'erne. Nyrop Rasmussen-regeringernes strategi fremstilles som en næsten viljeløs tilpasning til den globale markedsudvikling. Dog fremstilles Mogens Lykketofts berømte "kickstart" af økonomien som handlekraftig og godt politisk-økonomisk håndværk. Men bogen lader forstå, at meningen med det hele synes at fortone sig i tom pragmatisme og ønske om at forblive ved magten. Imens synes bevægelsen at falde sammen. Båndene mellem fagbevægelse og parti kappes (stort set) og tabet af de gamle "magtbastioner" svækker Socialdemokratiet (s. 318). Samtidig præges partiet af intern splittelse, der i sig selv er en forfaldshistorie, fordi tidligere tiders krav om solidaritet og disciplin ville have

gjort en sådan strid umulig. Endelig konstateres en rådvildhed over for fremkomsten af et nationalistisk parti med velfærdsdagsordenen i form af Dansk Folkeparti, der på det politisk potente spørgsmål om flygtninge og indvandrere som murbrækker åd sig ind på Socialdemokratiets vælgerbasis. Men der er fortrinsvis tale om en konstatering, mindre om decideret analyse, som ellers ville have været gavnlig.

Denne anmelder kunne i det hele taget have ønsket sig et par nuanceringer i 1990'er-kapitlet. Her skal blot nævnes, at det forekommer for firkantet at se 1990'ernes danske EU-politik som kun værende "for markedet" ikke "mod markedet" (s. 318). Her synes forfatterne at ignorere de socialdemokratiske bestræbelser, som særlig Jacques Delors introducerede i 1980'erne, for at gøre EU til Europas forsøg på at overtage national-statens tidligere evne til politisk at tøjle markedskræfterne. Disse tanker abonnerede Socialdemokratiet i Danmark også på, og partiet forfulgte dem i sin EU-politik. At man så ikke fik alle stikkene hjem, og at der må gås på kompromis med liberale strømninger i Europa på den politiske kampplads, som EU også er, er en anden sag. Men uden resultater i forsøget på at tøjle markedskræfterne i overensstemmelse med den generelle europæiske forventning om at fastholde nationale velfærdsstater kan man på ingen måde sige EU har været. Det forekommer også at være en stramning, at betegne 1990'ernes udenrigspolitik som værende dikteret (udelukkende) af et ønske om at tilpasse sig USA. Givet er det, at dette element spillede en betydelig rolle, men der var dog også klassiske socialde-

mokratiske værdier som menneskerettigheder og international solidaritet med i billedet.

De afsluttende seks tematiske kapitler afslutter bogen på fornem og tankevækkende vis. Niels Finn Christiansen skriver for billedligt klart om kapitalisme, socialisme og klassekamp. 200 års internationale tendenser – såvel i "basis" som "overbygning" – relateres til udviklingen af det danske samfund og den danske arbejderbevægelse. Og mens det konstateres, at dansk arbejderbevægelse nåede mange resultater uden Marx, tillader Christiansen sig til slut den polemiske finte, at kapitalismens globale sejrsgang efter 1989 bekræfter "Marx forudsigelser". Manglen på nye utopier har dog har skabt "en orienteringskrise for såvel socialdemokrater som øvrige dele af venstrefløjten".

Knud Knudsen skriver om, hvordan arbejdernes erfaring fra arbejdslivet prægede udviklingen af såvel den politiske som faglige del af arbejderbevægelsen. Særlig tankevækkende er diskussionen af forholdet mellem rationalisering og effektivisering i arbejdslivet efter 1945 på den ene side og udviklingen af velfærdsstaten på den anden. Hvis rationaliseringen og den deraf følgende vækst var forudsætning for opbygningen af velfærdsstaten, så har man betalt velfærden med et ringere arbejdsliv. Var det meningen? (s. 366ff)

Jytte Larsen skriver velopløst (og provokerende(?)) om "køn i den danske arbejderbevægelse". Hun konstaterer blandt andet (med hjælp fra Niels Ole Finne-manns *I Broderskabets Aand*), at marxismens og den tidlige arbejderbevægelses fokus på lønarbejdet hægtede kvindekønnet af

den kamp for frigørelse, som socialisterne førte. Intimsfæren blev ikke politiseret, modsat de tidlige utopiske socialister. Larsens kapitel er i øvrigt det eneste, som nævner mandekønnet som andet end undertrykker af kvinder. Men det sker så visselig også kun én gang, og det kun *en passant*.

Claus Bryld skriver kompetent og vidende om arbejderbevægelsen og demokratiet. Og han husker at inddrage betydningen af Første Verdenskrig for udviklingen af nationale strategier i de europæiske arbejderbevægelser! Særlig Brylds slutning er tankevækkende. Her rejser han spørgsmålet om demokratiets fremtidige stilling i vores del af verden, Lavmælt i tonen, men insisterende i tanken, diskuteres manglen på politisk ansvar i EU's beslutningsprocesser. Bryld mener ikke tilstanden kan fortsætte og forudsiger enten en tilbagevenden til nationalstaterne eller en reel demokratisering af EU i føderal retning.

Morten Thing tager arbejderkulturen under behandling, hvor særlig afsnittet om selvforvaltningen og den gensidige socialisering til demokrati i bevægelsen emmer af empati og fortælleglæde. Som i bogens hovedkapitler anføres det også her, at så mange af arbejderbevægelsens resultater var med til at undergrave bevægelsens egen kultur. Thing fremhæver blandt andet boligpolitikken. Efter 1945 skulle klasserne blandes, med arbejderkvarterernes død til følge. På samme vis tog den universelle, skattefinansierede velfærdsstat livet af arbejderbevægelsens selvforvaltede, solidariske hjælpeinstitutioner som fx sygekassen. Things lange udredning af kulturbegrebets etymologi forekommer dog

at være *overkill* i en bog af denne type.

Erik Strange Petersens historigrafiske kapitel er forbilledligt i sin klarhed og i formidlingen af overblik. Strange giver et ironisk hip til 1970'ernes arbejderhistorie, hvor der var tilbøjelighed at lade analyserne være præget af "karaktergivning af den mangelfulde eller rosværdige politiske linje, der var fulgt" (s. 410). I behandlingen af de sidste godt 10 års arbejderhistorie forekommer, der dog at være huller i kapitlet. Særlig den frodige skov af velfærdsstatsanalyser (med oftest Socialdemokratiet i centrum) er næsten forbigået. Fx nævnes en forsker som Klaus Petersen ikke.

Alt i alt er *Arbejdernes historie i Danmark* en vellykket oversigt over arbejdernes og arbejderbevægelsens historie i Danmark. Den er også en i det store hele fyldestgørende status over de seneste 15-20 års forskning på området. Tabs- og forfaldshistorien giver den dog som anført i indledningen en noget uforløst, melankolsk tone. Lad så gå med det, hvis den melankolske tone havde været mere reflekteret, måske endda tematiseret. Men det forekommer mere som ubevidste efterdønninger af reformismedebatten fra 1970'erne og 80'erne end fagligt velbegrundet uafladeligt at konstatere, at Socialdemokratiet og senere også størstedelen af venstrefløjen gradvist udvander sit marxistiske grundlag, fraviger kapitalismekritikken, opgiver den radikale omformning af samfundet osv. Særlig når det aldrig begrundes, hvorfor en marxistisk, antikapitalistisk og radikal samfundsforandrende politik – til alle tider – skulle være den målestok, som de politiske partier med rod i socialis-

men skal måles på. I bogen fremstår udviklingen som en, man burde begræde, fordi det hele ikke mere er, som det var en gang.

Endnu mere problematisk er analysen af de seneste årtiers politiske og kulturelle udvikling og Socialdemokratiets og venstrefløjens krise (– om man må være så fri). Det skal medgives forfatterne, at dette problemfelt, mens vi står midt i det, ikke er nemt at overskue. De seneste års udvikling har i det hele taget gjort det meget sværere at slutte en sådan bog med et konkluderende udråbstegn, end det var, da en anden forfattertrio skrev *Kampen for en bedre tilværelse* i 1991. Men andet end udråbstegn kan vel også gøre det. Appellerende og taktsomme spørgsmålstegn er også en service for læseren. I stedet for disse får læseren imidlertid lidet reflekterede, næsten opgivende, konstateringer af, at Dansk Folkeparti løb med Socialdemokratiets vælgere. I det måske forståelige fravær af forklaringer – som sagt: det er svært – mangler der analyse og ræsonnementer, som i det mindste kunne motivere læseren til refleksion.

Denne anmelder mener, det kunne have været afhjulpet med i højere grad at have fokuseret på den modkultur, der altid har eksisteret i det, man kaldte arbejderklassen, senere benævnte "lønmodtagerne". Med god ret gøres der bogen igennem honnør for arbejderbevægelsens og arbejderklassens klassiske dyder: Arbejdssomheden, glæden ved arbejdet, solidariteten, fællesskabet, ret og pligt, troværdigheden, selvorganiseringen, oplysningsindsatsen, reformviljen, forandringsviljen. Og dette honnør går igen i bogens mange erindringsvignetter, hvor arbejdere

portrætteres. Det er stort set alle klassiske mønsterarbejdere. Glade for arbejdet og naboerne i kvarteret, skeptiske over for chefen, fagligt og politisk engagerede (Socialdemokratiet eller venstrefløjen). Hvorfor må læseren ikke læse om en doven skiderik, der giver pokker i solidaritet? Hvordan så tanksættet ud hos skruebrækkeren i mellemkrigstiden? Hvorfor hører vi ikke om de arbejdspladser, hvor den faglige position var så stærk, at man selv bestemte hvor meget (læs: hvor lidt), man arbejdede. Danske skibsværftsarbejdere var jo ufatteligt dygtige, når de arbejdede, men de mistede jo ikke kun konkurrenceevne over for Østen på grund af lavt betalte koreanere. Hvorfor hører vi ikke om arbejderen, der var grundigt skeptisk over for den korrumperede lokale fagforening? Om den kommunistiske jord og betoner, der var ulideligt træt af de hovskisnovski kulturradikale i hans egen partiforening osv. Faktisk gøres der et frisk forsøg på i afsnittet om besættelsestiden, at se DNSAP som et arbejderparti. Men det samme mod til at gribe tingene lidt uortodokst an er ikke til stede, da vi når frem til 1960'erne. Fx fandt lagerforvalter Peter Rindal også proselytter i socialdemokratiske fagforeningsledelser, men Rindal nævnes kun ganske kort uden for alvor at gøre ham til et fænomen med relevans for bogens emne. Hvilket gennemslag havde Glistrup i arbejderkredse? Hvordan skal Centrumsdemokraterne forstås i et arbejderhistorisk perspektiv, partiet var dog dannet af en mangeårig socialdemokrat, der elskede sit parti? Er Dansk Folkeparti ikke ganske simpelt vor tids arbejderparti – eller i givet fald: hvorfor ikke? Havde disse

spørgsmål og vinkler været taget grundigere og bogen igennem, havde man – forfattere og læsere i det fælles rum, der skabes af en god bog – kunnet reflektere over, arbejderbevægelsens, Socialdemokratiets og venstrefløjens nuværende krise. Det kan ikke understreges tit nok: Det er ikke et nemt emne at analysere, og det er også både forståeligt og til en sådan bog velanbragt, at forfatterne viser respekt og empati for den klassiske arbejderbevægelses etos. Men skulle bogen være perfekt måtte den tilstræbe, at forklare eller i det mindste mere grundlæggende at tematisere tabs- og forfaldshistorien ved at tage de fænomener, som har svækket arbejderbevægelsen, mere alvorligt og underkaste dem en gennemført analyse.

Meget at forlange, ingen tvivl om det. Men det er jo også at vise en god bog respekt. Og denne fortjener det.

Niels Wium Olesen

KGB

Erik Kulavig: KGB – De russiske sikkerhedstjenester fra Ivan den Grusomme til Vladimir Putin. Aschehoug, København 2007. 288 s., 299 kr. ISBN 871-13-0058-2.

Vi kender det alle sammen. Vi står i en boghandel og kigger efter noget, som kunne friste. Det er i denne situation, at Erik Kulavigs bog om sovjetiske KGB får et problem. Ved første øjekast minder bogen nemlig for meget om et andet dansk værk med nogle år på bagen. Forlaget får derfor ikke meget ros for deres layout, bogens ydre og diverse tekster på omslaget. Det hele minder ganske enkelt alt for me-

get om Jakob Andersens bog "De Røde Spioner". Farvevalg, forsidens opdeling, KGB-symbolet samt bogens undertitel ligger så tæt op af Jakob Andersens bog, at det springer i øjnene og skaber forundring. Alle disse ligheds-punkter burde Erik Kulavig naturligvis have gjort indvendinger imod, med mindre han altså ønsker at blive sammenlignet med Jakob Andersen og dennes bog.

Ud over omslaget og titler op-hører sammenligningsgrundlaget. Kulavigs bog er nemlig af en helt anden karakter og langt mere nøgtern og sober i sin beskrivelse af fortidens syndere og forbrydere. Ingen indignation, blot en kølig og rolig beskrivelse af fortidens ubehagelige realiteter. Og det er der til gengæld meget af. Kulavig viser med stor sikkerhed og velført pen, hvordan det sovjetiske samfund fra dets begyndelse baserede sig på den hemmelige efterretningstjenestes udrensning af problematiske elementer og politiske "afvigere". Lenin og hans efterfølgere lod sig ikke besvære af noget så tri-vielt som demokratiske spille-regler og beskyttelse af det enkelte individs rettigheder.

Kulavigs præcise analyse af det russiske og sovjetiske samfund samt dets grundlæggende afhængighed af efterretningstjenesten og dens ydelser bekræfter på formidabel vis tesen fremsat af den svenske historiker Håkan Arvidsson om, at det 20. århundredes store ideologier (leninisme, fascisme, stalinisme, nazisme, maoisme etc.) alle baserede sig på og skabte sammenhold ved hjælp af konspirationer. Det var enten jødernes, kapitalisternes, spurvenes eller nogle andres skyld, at samfundet var i krise. "Vi er truet, der konspireres mod os! Derfor må vi føre en hård

linje over for afvigerne!” Efterretningstjenester har altid været en vigtig og måske endda afgørende faktor i totalitære regimers bevarelse af magten, og KGB udgjorde ingen undtagelse i Sovjetunionen. KGB var kommunistpartiets redskab og gjorde en forskel i de sovjetiske leders og SUKP's magtkampe. Stalins måde at bruge efterretningstjenesten på viser Kulavig på glimrende vis med Wrangel-eksemplet, hvor Stalin beordrede KGB til at finde/skabe beviser for en sammensværgelse mellem kræfter inden for det sovjetiske kommunistparti og den hvidgardistiske general Wrangel. Stalin ønskede, at der eksisterede en konspiration, og så blev det, som han befalede. Der var med andre ord ikke tale om en efterretnings- og sikkerhedstjeneste i vestlig forstand. KGB var af afgørende betydning for de sovjetiske magthavere i årene 1917-1991, fordi “regimet kom i et uløseligt modsætningsforhold til samfundet og derfor måtte bygge sin magt på Sikkerhedstjenesten, der udviklede sig til et monstrøst kontrol- og undertrykkelsesapparat.” KGB kom til at spille en særdeles vigtig og central rolle i Sovjetunionens politiske udvikling og havde flere gange en finger med i spillet, når nye ledere skulle findes. Faktisk havde KGB “undertiden en afgørende indflydelse på, hvordan politikken blev udformet.” Mikhail Gorbatsjov huskes mest for sine ideer om Glasnost og Perestrojka, selv om han måske aldrig var kommet til magten i Sovjetunionen, hvis ikke KGB havde sagt god for ham. Og han forsøgte da heller ikke at indføre demokrati i Sovjetunionen, sådan som man ofte udlægger teksten her i Danmark, men havde derimod i sin-

de at reformere det kommunistiske system og gøre det mere tidssvarende. Han havde med andre ord ingen planer om at afvikle det sovjetiske system. Havde han haft det, ville KGB formentlig have blandet sig noget før.

I forbindelse med fremlæggelsen af koldkrigsrapporten fra DI-IS blev det understreget, at den Kolde Krig var en “efterretningskrig”. Rapporten viste, hvordan KGB opererede i Danmark og gjorde brug af den sovjetiske repræsentation til diverse operationer. Kulavig viser imidlertid, at Sovjetunionen havde gjort brug af denne metode årtier inden den Kolde Krig brød ud, og derved bidrager han med ny værdifuld viden til vor fælles forståelse af nyere europæisk historie, i hvert fald til et dansk publikum. Der er jo ikke tale om nye informationer men derimod formidling til en bredere læser-skare. I det hele taget er det opløftende at se en historiker med en fortid på den danske venstrefløj gribe fat om så kontroversielt et emne som efterretningstjenesternes verden og KGB. Erik Kulavig skal have ros for at kalde en spade for en spade og påvise, hvordan paranoia og vrangforestillinger fra starten var en vigtig bestanddel i det sovjetiske samfunds og KGB's virke. Allerede i 1919 blev den første sovjetiske koncentrationslejr oprettet, og fra da af blev denne form for internering en integreret del af det sovjetiske systems måde at håndtere samfundets “utilpassede” og “politisk umodne” elementer på. “Terroren mod befolkningen blev altså en grundbestanddel af styreformen allerede under Lenin,” konstaterer Kulavig og bemærker at KGB “var tvangssystemets kerne.”

I takt med, at vor viden om

den Kolde Krig gradvist forøges, bliver det stadig mere tydeligt, at der mangler tilbundsående forskning om efterretningstjenesterne og deres rolle i det moderne samfund. Kulavigs undersøgelse giver desværre ikke større indsigt i efterretningstjenesternes verden, men glimrende viden om sovjetiske forhold. Bogen mangler nogle generelle beskrivelser af efterretningsvirksomhedens væsen og tjenesternes virke samt rolle i samfundet. Det kan selvfølgelig være forlaget, som har gjort indsigelse mod et sådant afsnit.

KGB var den “stat i staten”, som danske kritikere har anklaget danske PET for at være, og for at få proportionerne på plads er det nødvendigt at understrege, at PET og KGB ikke tåler sammenligning. Under den Kolde Krig havde PET omkring 100 medarbejdere, mens KGB med alle sine ansatte på sit højeste havde op imod 750.000 personer i sin tjeneste. KGB er således det ekstreme eksempel på en efterretningstjeneste og kan ikke på nogen måde siges at være repræsentativ, hvis man ønsker at beskrive efterretningstjenester og deres aktiviteter. Det kunne have været på sin plads at få dette hamret ud i granit og dermed fjerne enhver tvivl om en mulig sammenligning mellem eksempelvis KGB og danske, svenske eller amerikanske efterretningstjenester for den sags skyld. KGB dannede derimod skole for de østeuropæiske efterretningstjenester, som alle blev formet i KGB's billede. Man savner nogle refleksioner over det faktum, at KGB både havde ansvaret for indenrigs- og udenrigsforhold, hvilket er noget ganske særligt for efterretningstjenester.

Desværre byder bogen heller

ikke på ny viden vedrørende KGB og Danmark, og man kunne have ønsket sig nogle dybere betragtninger om den afhoppede KGB-officer Oleg Gordijevskij (som i øvrigt ikke var dobbelt-agent, med mindre Erik Kulavig ved noget, som han ikke indvier sine læsere i). Det er jo påfaldende, at den tidligere KGB-chef i København, Mikhail Ljubimov, altid er blevet hentet ud af stalden af danske medier og brugt til at undergrave Gordijevskijs udsagn, når denne har udtalt sig om danske forhold. Dette kunne Kulavig snildt have gjort sig nogle overvejelser omkring. Kulavig har overvejende gjort brug af omkring 20 hovedværker, og her udgøres de danske bidrag af Jakob Andersen, DIIS-undersøgelsen og Ole Hasselbalchs bog om den østlige påvirkning under den Kolde Krig. Blandt de udenlandske værker, som Kulavig nok har læst, men ikke fundet så anvendelig, at det har ført til egentlige fodnotehenvisninger, er Vasili Mitrokhins bog, "The Mitrokhin Archive", udgivet i samarbejde med den britiske efterretningsekspert Christopher Andrew. Dette kan undre, da Mitrokhins bog er blevet til på grundlag af udsnittede afskrifter fra KGB's arkiver. Det er formentlig noget af det tætteste, man kommer på inde fra kommende viden om KGB. Til trods for dette har Erik Kulavig leveret et læseværdigt, spændende og til tider skræmmende nøgternt bidrag til vor viden om det 20. århundredes historie. Bogen er også interessant i et aktuelt perspektiv, fordi Kulavig både først og sidst trækker tråde op til Putins Rusland og bemærker, at en lang række fremtrædende personer i det russiske system har en fortid i KGB's arvtagere. Ef-

terretningstjenesten har med andre ord stadig stor magt i dagens Rusland!

Peer Henrik Hansen

En status for den tyske kommunismeforskning anno 2007

Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung 2007. Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, Aufbau-Verlag, Berlin 2007. 507 s. 38 €. ISBN 978-3-351-02687-5.

Årsskriftet *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* har siden den første udgivelse i 1993 indtaget og konsolideret en international position, hvor dette tyske årsskrift for kommunismeforskning er blevet synonym for en fagligt bredspektret, aktuel og metodisk nytænkning. Sagt med andre ord, så var forventningerne høje til niveauet i anmeldte årgang 2007, og selv den nok så kritiske læser vil ikke blive skuffet.

Bogen er inddelt i en række tematiske baserede afsnit. De første 180 sider er helliget artikler omhandler opposition imod de kommunistiske regimer i to geografisk afgrænsede områder: Asien og Europa. Derefter følger fire ligeledes tematiske artikler i anledning af 90-året for Oktoberrevolutionen. De næste godt hundrede sider udfyldes af fem afhandlingsbaserede artikler, hvor forskelligartede repressive sider af de kommunistiske regimer sættes under lup. Dette efterfølges af en række oversatte historiske kilder og gengivet dokumentation med tilhørende forskningskommentarer. Der rundes af med tema-anmeldelser, der bl.a. fokuserer på nye udgi-

velser omhandler tysk kommunisme og tre biografier om ledende personer fra de sovjetiske efterretningstjenester. Desuden forefindes der et optryk af *The International Newsletter of Communist Studies XIII (2007)*, no. 20. Bidragene er forfattet af en bred vifte af internationale kommunismeforskere med vidt forskellige faglige baggrunde. Arbejdssproget er tysk, men den ikke tyskkyndige kan glæde sig over, at enkelte af bidragene er skrevet på engelsk.

Man fornemmer på omfanget, at tyngdepunktet ligger i temaet om oppositionen imod de kommunistiske regimer (s. 11-180). Fokuset på Asien fremstår som både vedkommende og velfunderet ny forskning, da Asien jo er den verdensdel, der i dag har de stærkeste kommunistiske bevægelser, partier og regimer, men samtidigt og netop derfor, også er den mest udforskede del af den verdenskommunistiske bevægelse. Tre af bidragene omhandler henholdsvis kinesiske bønders modstandsstrategier i årene 1953-1982, opposition i Nordvietnam i årene 1956-1958 og kommunisme og opposition i Laos. Alle tre bidrag holder en fin standart og har i hvert fald åbnet øjnene hos indeværende anmelder for en række centrale historiske udviklinger i denne verdensdel – herunder det noget oversete faktum, at Laos i dag stadigvæk formelt er en kommunistisk stat. Botakoz Kassymbekova's afsluttende *Memories of the Riots in Chimkent and Frunze in 1967* (s. 85), skal fremhæves af både gode og mindre gode årsager. Kassymbekova har indsamlet og forarbejdet en række mundtlige overleveringer om op-tøjer i de kaukasiske byer Chimkent og Frunze i 1960'ernes

Sovjetunionen. Kassymbekova bemærker, at erindringer om historiske begivenheder aldrig lever i et vakuum og heller ikke er uforanderlige (s. 85). Måske kan det tilføjes, at netop derfor er mundtlige overleveringer i deres natur komplicerede historiske kilder – i særdeleshed hvis kildegrundlaget singulært baseres herpå. Kassymbekova er dog bevidst om fordelene og ulemperne ved førstehånds erindringer som historisk kilde. Omvendt kan det indvendes, at artiklen reelt ikke har meget med kommunisme at gøre, men derimod drejer sig om postsovjetske social konflikter, nationalisme og etnicitet, hvor den kommunistiske kontekst blot bliver en tilfældig kulisser.

På lignende tematisk vis tages den europæiske, herunder også den sovjetiske, kommunisme under behandling. Olga Velikanova's *The Peasant Union Movement – The Quest for the Political Organization of Peasant Organizations of Peasants in Soviet Union in the 1920s* (s. 91) er et stykke klassisk kommunismeforskning med fokus på kilderne, statistisk data og ikke mindst en solid analyse. Det samme kan siges om Jean-Jacques Marie's *Der Widerstand der Trotzisten im Gulag 1936 bis 1938 – Der Hungerstreik und das Massaker in Vorkuta* (s.117), der kombinerer parti- og efterretningskilder fra de russiske arkiver med biografisk og andet erindringshistorisk materiale. Historien om de trotskistiske revolutionsveteraners sidste desperate opstand i Stalins arktiske dødslejre er under alle omstændigheder både tragisk og spændende læsning.

Afsnittet om Oktoberrevolutionens tilstand på dens 90 års fødselsdag er primært en revurdering af en ellers ikke så lidt

beskrevet historisk begivenhed (s.180-255). Selvom de fire temabidrag ikke bevæger sig voldsomt langt væk fra den eksisterende forskning, så formår disse alligevel at bidrage med historiske nuanceringer omkring efterdønningerne af den måske vigtigste historiske begivenhed i det 21. århundrede. Alexander Vatlin lægger ud med artiklen *Im zweiten Oktober. Lenin, die Niederlage des Deutschen Reiches und die Aussenpolitische Strategiewende der Bolschewiki* (s. 180). Igen drejer det sig om klassisk politisk historie, men samtidigt velresearchet og velskrevet håndværk omkring en central epoke i tysk-russisk revolutionshistorie, der faktisk ikke, hvis man ser bort fra de rigelige mængder af halv- og hel propagandistiske værker og pamfletter, er særligt velbeskrevet i forvejen. Den tyske fokus fortsættes i *Die Stalinisierung der KPD – Alte und neue Einschätzungen* af Hermann Weber (s. 221). Weber's revurdering af nye og gamle beskrivelser af staliniseringsprocesserne i det tyske kommunistparti KPD. Heraf afledt de historiske konsekvenser, som den dogmatiske bolsjevisering fik. SPD blev udnævnt som den store socialfascistiske hovedfjende, hvilket som bekendt fik fatale konsekvenser for hele den tyske og europæiske arbejderbevægelse. Set i det store historiske bakspejl, så er det svært ikke at tænke på om historien måske havde fået en anden udgang, hvis KPD havde evnet at holde fast i den særlige tyske og demokratiske tradition for socialisme? Og at KPD derved *ikke* havde udviklet sig til et suicidal-loyalt komponent i Stalins målrettede pervertering af den kommunistiske ideologi.

Det skal også nævnes, at der forefindes et dansk essay skrevet af Thomas Wegener Friis og Jesper Jørgensen, som kommer omkring Oktoberrevolutionens skiftende rolle i offentligheden og uddannelsesinstitutionerne i Danmark (s. 245). På trods af bidragets interessante emne, så når det desværre ikke rigtigt tilbunds med Oktoberrevolutionens omfattende politiske, ideologiske og kulturelle betydning for det danske samfund efter 1917. Men eftersom det drejer sig om et essay, så kan forfatterne ej klandres for ikke at have leveret en længere afhandling – om end dette da ville være velkomment.

Walter M. Iber og Peter Ruggenthaler's bidrag *Drei Besatzungen unter zwei Diktaturen. Eine vorläufige Bilanz der Forschungsarbeiten der internationalen Historikerkommission in Lettland, Litauen und Estland* er en status for forskningen i den først sovjetiske, så tyske og så igen sovjetiske besættelse af de baltiske lande. Iber og Ruggenthaler tager udgangspunkt i arbejdet i den internationale historikerkommission, der er nedsat til at undersøge selv samme historiske objekt. Således drejer det sig primært om en oversigtsartikel drejende omkring det svært oversættelige tyske begreb *Vergangenheitsbewältigung*, hvilket vel nærmest kan oversættes til arbejdet med at komme overens med og fortolke fortiden ind i en nutidig meningsfuld kontekst. Næste forfatter forbliver i regionen, hvor Grzegorz Hryciuk med artiklen *Sowjetische Repressionen in der östlichen Gebieten der Zweiten Polnischen Republik – Massenexekutionen, Verhaftungen, Zwangumsiedlungen und die nationale Zugehörig-*

gkeit der Opfer sætter fokus på repressionen af polakkerne i den sovjetisk besatte østlige del af Polen i årene 1939-1941. Igen drejer det sig om solidt arbejde med fin kildeanvendelse (s. 297).

Dieter Heinzig fremsætter på lignende vis flere vigtige konklusioner i den velskrevne komparative studie af det sovjetiske Gulag- og tilsvarende kinesiske Laogai-system *Gulag und Laogai – das sowjetische und das chinesische Lagersystem im Vergleich* (s. 319). Det fremgår det, at der både i Rusland og Kina var der veletableret tradition for denne type arbejds- og genopdragelseslejre, der historisk går betydeligt længere tilbage end kommunismen. Ydermere var der betydelige forskelle på de to landes lejrsystemers drift, indsat-tes baggrund og omfang. Som det hed sig i en af det kinesiske Justitsministeriums håndbøger fra 1988, angående Laogai-lejrenes formål, så var disse i prioriteret rækkefølge, at: 1. Straffe forbryderne og holde dem under opsyn. 2. Genopdragelse af forbryderne. 3. Organiserer forbrydernes arbejde og produktivitet. Stalins begejstring for anvendelsen af slavearbejde, og de enorme projekter, der blev realiseret herved, var iflg. Heinzig (s. 328-329) en bragende underskudsforretning – og så er de astronomiske menneskelige omkostninger end ikke medregnet. Stalin og Maos forbryderiske vælde igennem interneringen af millioner af mennesker i slavelejr, var dermed ikke kun en ideologisk og menneskelig tragedie, men ganske enkelt økonomisk urentabelt!

Jerzy Kochanowski's '*Wir sind es schon gewöhnt'. Einführung in die gesellschaftlich-modernisierenden Hintergründe*

de 'Fleischproblems' in der Volksrepublik Polen (s. 337) er en både utraditionel og vellykket artikel, der blotlægger én meget central årsag til de struktur- og systemrelaterede problemer som plagede forholdet imellem Polens kommunistiske regering og befolkningen under hele den Kolde Krig; manglende på tilstrækkeligt med animalske fødevarerprodukter. Med sin utraditionelle tilgang analyserer Kochanowski via en historisk-sociologisk metode sig frem til en række interessante konklusioner vedrørende nogle almenlydige mekanismer omkring udviklingen af velfærdssamfund, modernitet og konsekvensen for fødevarerkonsum, hvilket ikke kun hidrører de hedengangne østeuropæiske folkedemokratier. At velfærdssamfund og overforbrug hænger sammen er jo ingen hemmelighed. Men at netop manglende på kødprodukter, kombineret med et konstant stigende forbrug heraf, gav anledning til betydelig social og politisk uro, det er et interessant perspektiv. Det bemærkes, ikke uden humor, at styret ligefrem anskuede kotelettens størrelse på arbejderens tallerken som gangbar målestok for succesen med moderniseringen af Polen! (s. 347). Analysen afdækker en statsligt styret fødevarersector, der godt nok både var overordentligt ineffektiv og kostbar, men samtidigt var beregnelig og bevarede forvaltningen og magten i statens hænder, hvilket var tilstrækkeligt *Raison d'être* for systemets overlevelse helt frem til 1989.

I afsnittet om dokumentation og kilder skal særligt interviewet med det forhenværende centralt placerede medlem af SED og borgmester for Dresden, Wolf-

gang Berghofer, om de interne partidiskussioner i DDR's sidste måneder, fremhæves som et læseværdigt historisk dokument (s. 396). Interviewet bliver rigtigt interessant, når man på side 408 bemærker, at et navn er overstreget med sort blæk, men hvis man kigger rigtigt godt efter med det rigtige lys, så kan man alligevel godt tyde navnet 'Gysi'. Den 3. december 1989 mødtes en række ledende personligheder fra SED-PDS, herunder Berghofer, for at drøfte, hvordan man kunne løbe fra ansvaret for 40 års DDR. At Berghofer refererede til PDS' nutidige formand, Gregor Gysi, passede sidstnævnte meget dårligt, hvilket kombineret med intervention fra dennes advokater, er forklaringen på den odiøse sorte plet sidst i årsskriftet. Det kan blot konstateres, at dette, sammen med de afsluttende tema-anmeldelser, afrunder et spændende og flot årsskrift på bedste forskningsmaner.

Overordnet forekommer en større andel af erindrings- og mentalitetshistorie end der endnu er tradition for herhjemme, hvor den politiske historie stadigvæk dominerer. Både Kassymbekova's undersøgelse af optøjerne i Kaukasus, USSR, og i særdeleshed Wemheuer's ditto af de kinesiske bønders modstandsstrategier er derfor værd at læse alene pga. det forfriskende historiske græsrodsperspektiv.

Det er glædeligt, at en række af bidragene ikke enøjtet kigger på ofrene for de mørke sider af den realiserede socialisme, men også finder plads til at beskrive den betydelige interne kommunistiske debat og opposition, der eksisterede i kernen af selv Stalins terrorapparat. Dette er både Martin Grossheim's bidrag om opposition i Nordvietnam og Je-

an-Jacques Marie's bidrag om de sovjetiske trotskisters endeligt i Stalins Gulag-dødslejre vel-skrevne eksempler på. Alligevel fylder offerhistorien meget, hvilket velsagtens ikke er så odiøst i og med at forrige århundrede jo er blevet betegnet som "ofrenes århundrede". Det kan dog indvendes, at særligt i den (vest)ty-ske historieskrivning fylder of-ferperspektivet lige lovligt meget, og det beklageligt nok på bekostning af andre væsentlige historiske perspektiver.

Tilbage står det faktum, at på trods af en uudgæelig difference imellem bidragenes kvalitet, så forbliver helhedsindtrykket uspo-leret, da flertallet af bidrag ikke blot bære præg af en høj forskningsmæssig standart, men også en fin grad af nytænkning, der viser at kommunismeforsk-ningen så langtfra har lidt en stil-le død. Undertegnede anmelder glæder sig derfor til årsskriftet for 2008, der forhåbentligt kom-mer til at bære præg af samme tyske tradition for høj kvalitet.

Chris Holmsted Larsen

Ansigter i mængden

Bruno Groppo & Berthold Un-fried (Eds.): *Gesichter in der Menge. Kollektivbiographische Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung. Mouvement ouvrier, biographie collective, prosopographie*. 41. Linzer Kon-ferenz 2005. ITH-Tagungsber-ichte 40. Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 2006. 221 s. € 25. ISBN 3-931982-49-1.

Internationalen Tagung der Hi-storikerInnen der Arbeiter-und anderer sozialer Bewegun-gen (ITH) præsenterer centrale bidrag fra den 41. Linzer-konfe-

rence i 2005 i en beretning med samme titel som den tyske over-sættelse af Budd Schulbergs no-vellesamling *Some Faces in the Crowd* (1953). Der henvises ikke til Schulberg i beretningen, men både novellerne om barske skæbner, der tilsammen tegner et billede af et ubarmhjertigt (kapi-talistisk) USA, og Schulbergs egen fortid som kommunist, pas-ser meget godt med temaet for konferencen: kollektivbiografi/prosopografi – med overvægt af undersøgelser af kommunister.

Konferencen baserede sig ikke på fastlagte definitioner af de to begreber kollektivbiografi og prosopografi, da intentionen var, at forskningsfeltet skulle være bredt repræsenteret. I kraft af be-retningens opdeling i henholds-vis 'kollektivbiografiske tilgan-ge' (8 artikler på tysk (4), fransk (3) og engelsk (1)) og 'biografi-ske håndbøger' (7 artikler på tysk (4) og fransk (3)), der be-tegnes som klassisk prosopogra-fisk forskning, opereres der dog med minimumsdefinitioner. Kollektivbiografien defineres gan-ske kort i indledningen som en analyse af en gruppe af menne-skers biografier.

Den første artikel – *Gesichter in der Menge: Kollektivbiographische Forschungen und das Beispiel der sozialdemokrati-schen Reichs- und Landtagspar-lamentarier* af Jürgen Mittag – tager meget fornuftigt fat i bag-grunden for og brugen af begre-berne. Ikke overraskende er den moderne kollektivbiografi barn af 1970'ernes interesse for struk-tur- og socialhistorie og historie-fagets tilnærmelse til samfunds-videnskab. Mittag tilbagefører forskningsmetoden til den engel-ske, Annales-skole-socialhistori-ker, Lawrence Stone og artiklen *Prosopography* i tidsskriftet *Da-*

edalus i 1971, hvor Stone udvi-dede prosopografi-begrebet fra at være en simpel opstilling af personer med noget til fælles til også at omfatte en systematisk udforskning af de biograferede.

Terminologisk skabte det no-gen forvirring, at Stone brugte begreberne kollektivbiografi og prosopografi synonymt. Mittag henviser derfor også til den ty-ske historiker Wilhelm Heinz Schröder teoretiske udredninger og dennes mammutværk *Sozial-demokratische Parlamentarier in den deutschen Reichs- und Landtagen 1867-1933* (1995), der både indeholder leksikogra-fisk opstilling af en afgrænset personkreds (prosopografi) og egentlige biografiskbaserede analyser af personkredsen (kollektivbiografi).

Mittag giver tillige et fint ind-blik i de forskellige tendenser, der er inden for forskningsfeltet i dag. Overordnet fokuserer de fleste studier i tråd med Stones studier på specifikke grupper sociale strukturer og sociale mobi-litet. Derudover deler feltet sig i to skoler: Eliteskolen, der be-skæftiger sig med herskende, po-litiske "klasser", og Massesko-len, der tager sig af de bredere befolkningslag. Der nævnes også en metodisk skillelinje mellem kvalitative og kvantitative un-dersøgelser, ligesom Mittag be-handler de forskellige indgangs-vinkler, henholdsvis en sociali-seringsteoretisk, en generations-teoretisk og en karriereteoretisk.

Et eksempel på en kombineret generations- og socialiserings-teoretisk indgangsvinkel gives med Klaus Tenfeldes artikel – *Generationen in der deutschen Sozialdemokratie*. Tenfelde teo-retiserer over generationsspørgs-målet med udgangspunkt i det altid tilstedeværende "Jugend-

problem”. Med hensyn til det tyske Socialdemokrati ser han to tydelige generationsskift i partiet – faser med “Verjugendlichkeit” – nemlig mellem 1890 og 1914 samt mellem 1965 og 1975. Første generation personificeret af Friedrich Ebert. Den anden af Willy Brandt. Begge generationer, der satte deres tydelige præg på partiets historie. Indgangsvinklen virker frugtbar. I en dansk kontekst kunne man forestille sig lignende studier af DKP’ere fra 1930’erne (Ib Nør-lund, Alfred Jensen, Thorkild Holst, Villy Fuglsang m.fl.), der sammen blev hærdet i modstandskampen og senere udgjorde partiets “hårde kerne”, eller fx det socialdemokratiske generationsskifte i 1970’erne med “de fantastiske fire” (Auken, Bjerregaard, Lykkesoft og Nyrup Rasmussen) som de mest markante.

Hovedparten af de øvrige artikler har kommunister præ-1945 som genstandsfelt: franske og fransksprogede, britiske, tyske, jødiske i Rusland, polske og latinamerikanske, hvilket gør udgivelsen til en form for fortsættelse af Kevin Morgan, Gidon Cohen & Andrew Flinn (Eds.): *Agents of the Revolution. New Biographical Approaches to the History of International Communism in the Age of Lenin and Stalin* fra 2005. Kommunismeforskerne Kevin Morgan, Bernard Pudal og Claude Penetier går da også igen med artikler i begge udgivelser, men der er heldigvis ikke tale om genbrug. Selv om baggrundsmaterialet stammer fra de samme projekter, er det artikler med nye aspekter og perspektiver.

Jeg vil fremhæve Ulla Pleners artikel – *Frauen aus Deutschland in der französischen Rési-*

stance – eine “kollektive Biographie”. Plener beretter om en undersøgelse af en åben og uformel personkreds, der indbefatter både høj og lav og på den måde går på tværs af de to skoler inden for kollektivbiografi-genren. Hun har fundet dokumentation for 133 tyske kvinder i den franske modstandskamp under 2. Verdenskrig. Selvom kildegrundlaget er stærkt varierende giver Plener et kvalificeret bud på de vigtigste karakteristika for gruppen. I overvejende grad var der tale om politisk/ideologisk motiverede kvinder fra arbejder- og lønmodtagerfamilier. Hovedparten var menige medlemmer af det tyske kommunistparti (KPD). En god del var mødre og mange blev interneret i forbindelse med Tysklands indtog i Frankrig.

Efter løsladelse eller flugt deltog de sammen med de øvrige i indhentning af informationer fra tyske soldater og fra tyske tjenestesteder i Frankrig (fx ved arbejde med deportation af jøder til koncentrationslejre eller af franskmænd til tvangsarbejde i Tyskland), opmuntring til desertering, fremstilling og distribution af flyveblade o.lign. samt kurérvirksomhed. Ifølge Plener bekræfter undersøgelsen kvindernes selvstændighed og afmonterer modstandsforskningens forestilling om, at kvinderne kun var de aktive mænds hjælpere, der tog sig af den ufarlige modstand. Endvidere mener hun, at hendes kollektivbiografi viser, at de kommunistiske kvinder ikke “bare” var redskaber for partiet eller en “isme”, men i høj grad handlede som individer med et emancipatorisk anliggende.

Af artiklerne om de biografiske håndbogsprojekter fremstår Herman Webers – *Biographien deutscher Kommunisten. Ein*

Handbuch belegt das dramatische Schicksal der KPD-Führer von 1918 bis 1945 – som den mest interessante. Weber omtaler resultaterne af arbejdet med *Deutsche Kommunisten* (2004), der er et imponerende værk om 1.400 ledende, tyske kommunister, herunder medlemmer af politbureauet og centralkomiteen, ledere af masseorganisationer og det illegale apparat, rigsdags- og landdagsmedlemmer, partidelegerede, distriktsledere, redaktører, ledere af modstandsbevægelsen og emigrantgrupper samt fremtrædende teoretikere, kunstnere og forfattere.

Ifølge Weber giver biografierne stof til partiets historie. I de enkelte levnedforløb kan man følge udviklingen i fire hovedperioder: en revolutionsperiode 1918-1923, en konsoliderings- og staliniseringsperiode 1923-1929, en ultravenstreperiode 1929-1933 samt katastrofeperioden 1933-1945, hvor over 400 af de 1.400 døde. Bemærkelsesværdigt er det, at næsten lige så mange omkom som følge af Stalins skrækregime (178), som af Hitler-diktaturet (222). Weber giver en karakteristik af en typisk topfunktionær – ung, tidligere arbejder (gerne metalarbejder), tidligere organiseret i SPD og krigsmodstander – men inkluderer alligevel, at biografierne viser, at der var store fluktuationer i ledelsessammensætningen, og at der ikke fandtes én enhedstype i toppen af KPD.

Efter gennemlæsningen af ITH-beretningens 2. del får man virkelig lyst til at se et lignende værk om danske kommunister – eller hele den danske arbejderbevægelse for den sags skyld! Det ville være et enormt nyttigt værktøj for studerende og forskere på området. Spørgsmålet

er imidlertid, om der kan findes penge til sådanne projekter i Danmark? Indtil videre må vi tage til takke med besættelses- og (snart) koldkrigsleksika samt *Leksikon for det 21. århundrede*, der efterhånden har fået opbygget en ganske pæn portrætsamling af indflydelsesrige personer med rigtigt rødt blod i årerne, men som af naturlige grunde ikke har samme afgrænsede og konsistente (prosopografiske) fokus, som fx *Deutsche Kommunisten* har.

Samlet set må man sige, at selve beretningens karakter gør teen lidt tyndere. De enkelte artikler refererer i højere grad til forskningsbidrag, end de selv udgør det. Dette gør dem svære at kritisere, fordi alle mellemregningerne ikke er med, men det ændrer ikke ved, at udgivelsen er en udmærket og spændende opdatering på den internationale, kollektivbiografiske forskning i arbejderbevægelsens historie anno 2005.

Jesper Jørgensen

Internationalisme og politik

Labour Internationalism. Different Times, Different Faces.
Red.: Magaly Rodriguez Garcia.
Særnummer af Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, nr. 84, 2006/4
(s. 957-1139), Bruxelles 2007

Pernilla Jonsson, Silke Neunsinger, Joan Sangster (red.): Crossing Boundaries. Women's Organizing in Europe and the Americas, 1880s – 1940s, Uppsala Studies in Economic History 80, Uppsala universitet, 206 s., Uppsala 2007, ISBN 978-91-554-6926-9

Fritz Keller: Internationale der Öffentlichen Dienste. Die ersten hundert Jahre. Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung. Dokumentation Nr. 2-4/2007, Wien 2007, ISBN 978-3-200-01020-8

Fritz Keller, Andreas Höferl: Fighting for Public Services. Better Lives, a Better World, Public Services International, 204 s., Ferney-Voltaire 2007, ISBN 10-0-7453-2706-0.

De her foreliggende publikationer har fælles træk, men præsenterer også modsatrettede synspunkter og interesser i forbindelse med den internationale (arbejder)bevægelse, som det viser hos internationalt agerende faglige organisationer: syndikalisternes og trade-unionisterne. De første var revolutionære, de sidste var reformorienterede. De havde dog det til fælles, at de advokerede en ikke-politisk faglig organisation uden forbindelse til partier; syndikalisternes gik ind for grundlæggende samfundsforandringer, var revolutionære og systemsprængende; trade-unionisterne satsede på reformer indenfor systemet. I sidste instans, viser det sig, var begge retninger imidlertid dømt til at "tabe" eller opgive deres ideologiske standpunkt om en ikke-partipolitisk fagbevægelse. Ideologien kunne ikke opretholdes, organisationerne blev tvunget ind i politikken; syndikalisternes internationalisme blev ganske vidst opretholdt, men som abstraktion uden reel betydning.

I sin korte introduktion til *Labour Internationalism* henviser Rodriguez Garcia til forskellige forsøg på at definere denne internationalisme. Hun fremhæver, at der efterhånden findes en del

empiriske studier, men at der er langt mellem forsøgene på at udvikle et teoretisk holdepunkt. Hun anfører nogle afhandlinger, men fastholder at de til trods for nyttige indsigter ikke er udviklet til en kohærent teori. Selv forbinder hun tilsyneladende teorien med (nuværende) organisationer, der arbejder på det internationale område, specielt faglige nationale og internationale sammenslutninger; det er afgjort et for snævert syn. Internationalismen var fra arbejderbevægelsens oprindelse fra 1840erne og fremefter et centralt element bestemt af arbejderne kollektive erfaringer. Arbejderbevægelsens egne teoretikere og praktikere er tilsyneladende uden for hendes synsfelt.

Heller ikke i sit andet bidrag (s. 1049-1073) om lighederne mellem marxistiske socialisters og liberale forfatters bidrag til internationalismens opståen i 1800-tallet klarer hun at skelne mellem liberale ideologier og arbejderes formuleringer af deres egne vurderinger. Endvidere virker det, som om hun ved at koncentrere sig om de eksisterende organisationers problemer overser den materielle baggrund for arbejderne erkendelser og behov. Medlemmerne og organisationernes ledende funktionærer har ofte ikke samme interesser eller indsigter, og dette spændingsforhold er ikke taget op i den korte introduktion. Det skal ikke forstås som en nedvurdering af organisationerne: de er afgørende i sammenhængen, men ikke effektive aktører uden medlemmerne – "the point is to make change with the people not for the people", som en brasiliansk arbejderpartiminister udtrykker det (s.1139).

Organisationsspørgsmålet ind-

tog en central plads i diskussionerne om en institutionaliseret anarkistisk Internationale i tiden ca. 1864 til 1914, dvs. fra I. Internationales oprettelse til 1. verdenskrigs udbrud. Anarkisterne brød med de såkaldte "autoritære socialister", dvs. marxisterne i bred forstand, men kunne ikke enes indbyrdes om et fast organisatorisk samarbejde, som af flere grupperinger opfattedes som autoritært og topstyret. Det var der ikke behov for, idet en reel og ikke formel Internationale var afgørende, hævdedes det af indflydelsesrige grupperinger. Der afholdtes således kun én anarkistisk kongres i London i 1881. I tiden 1889 til 1896 deltog anarkister i II. Internationales arbejde, således deltog de også aktivt i diskussionerne om arbejderbevægelsens strategiske overvejelser (anti-patriotisme, anti-kolonialisme, anti-militarisme og generalstrejke-kravet). På Internationalens kongres i 1896 ekskluderedes de imidlertid og stod derefter igen kun i indbyrdes kontakt. Det lykkedes dog at sammenkalde til en kongres i 1907, som ganske vist ikke førte frem til et organiseret samarbejde (Constance Bantman s. 961-981).

Problemstillingen om et reelt og ikke formelt internationalt samarbejde berøres også i en undersøgelse af ukrainske kvinders organisationer og deres tidsskrift *Robitnytsia* udgivet i Canada. Tidsskriftet stod det kommunistiske netværk nært i en længere periode. Kvinder havde dengang så godt som ingen muligheder for at deltage i konferencer og på den måde erhverve sig kendskab til internationale forhold. Det blev tidsskriftets opgave at formidle denne viden, og ifølge artiklen var det til en vis grad en

succes. Det er dette internationale fokus i tidsskriftet, som af Joan Sangster (i: *Crossing Boundaries* s. 95-115) vurderes som en reel internationalistisk holdning. Det fortjener at blive diskuteret nærmere, problemerne ligger dog bl.a. også i Sangsters uklarhed overfor internationalisme. Hun tror tilsyneladende, at det drejer sig om en idé, som kan indlæres, når man deltager nok i internationale møder (s.14). Hun har åbenbart ikke realiseret, at internationalisme må have en sammenhæng med en erfaret nødvendighed eller erkendelse af, at forholdene for arbejdere er de samme under kapitalismen uanset geografien.

De revolutionære syndikalister, som delvis stod på samme teoretiske grundlag som anarkismen, deltog i den anarkistiske kongres i 1907. Det lykkedes for dem at etablere et internationalt samarbejde, som i 1913 førte til dannelsen af et Syndikalistisk Informationsbureau. Året efter åbenbarede syndikalisterne misere imidlertid ved udbruddet af 1. Verdenskrig. Som hos de marxistisk inspirerede socialdemokrater havde der udviklet sig en strømning, som havde mere at tabe end "sine lænker". Dennes vurdering af mulighederne for modernisering og reformer i samfundet medførte afvisning af tiltag, som f.eks. massemobilisering for umiddelbare forbedringer (kamp for valgret f.eks.). Som i II. Internationale var der hos syndikalisterne én dominerende organisation, den franske landsorganisation CGT, som i 1914 med flyvende faner gik over til borgfredspolitikken i lighed med det tyske socialdemokrati. I *Labour Internationalism* fremsætter Ralph Darlington (s. 983-1003) og Wayne Thorpe (s.

1005-1023) deres vurderinger af, om syndikalisterne gik ud af den internationale socialismes sammenbrud i 1914 med den 'revolutionære ære' i behold, idet det kun var CGT (og dele af den italienske landsorganisation USI), der kapitulerede overfor krigsmagerne, mens SPD fik følgeskab af stort set alle socialdemokratiske partier. Såvel i CGT som i de socialdemokratiske organisationer udviklede der sig i krigens løb antimilitaristiske og revolutionære strømninger.

Modsætningen mellem tradeunionisternes og syndikalisternes apolitiske holdning lå i, at den tradeunionistiske bevægelse efterhånden reelt involverede sig i krigstidens politiske virkelighed, mens syndikalisterne med deres absolutte mindretalsposition i arbejderklassen og deres apolitiske optræden overvejende kunne holde sig udenfor. Begge punkter afskar dem fra at få en effektiv indflydelse på arbejderklassen. Det forhindrede ikke, at de i nogle tilfælde kunne gennemføre succesfulde strejker, men generelt set var de uden væsentlig betydning. Men de fastholdt deres modstand mod krigen, de havde "rene hænder" og kunne derfor i krigens slutfase og efter dens afslutning i en periode på to-tre år tiltrække mange arbejdere – den danske udvikling er et godt eksempel på denne tendens. Også det, at syndikalisterne ret hurtigt splittedes i forskellige retninger var typisk: Nogle blev kommunister, nogle socialdemokrater, andre trak sig tilbage mens atter andre forblev syndikalister. Som hovedregel var de fortsat fagligt aktive uanset hvilken etiket, de havde. Dette diskuteres kun delvist af Darlington og Thorpe, f.eks. behandler de ikke konsekvenserne

af syndikalisternes anti-politiske ideologi.

Det samme gælder Robert A. Waters og G.D. Daniels (s. 1075-1099), der i *Labour Internationalism* behandler et særpræget udslag af international solidaritet, nemlig AFL/CIOs samarbejde med CIA om at styrte demokratisk-venstreorienterede politikere i den britiske koloni Guyana i årene 1956-1964. Samarbejdet blev afsløret i 1967, og det hidtidige fordækte spil blev derefter fortsat åbenlyst. AFL/CIO var domineret af antikommunistiske talsmænd, der så kommunismen som en trussel mod det, de kaldte den "frie fagbevægelse", dvs. den samarbejdsvillige fagbevægelse, der vurderede fagbevægelsens muligheder i det kapitalistiske system som værende optimale. Derfor underordnede de deres egne medlemmers og udenlandske arbejderes interesser kampen mod kommunismen. De sørgede for penge, materiale, skolingskurser, i nogle tilfælde oven i købet våben og andet til de guyanske forbund, som af forskellige årsager vendte sig mod de venstreorienterede politikere. Ikke mindst organiserede AFL/CIO tre store strejker. Alt sammen under mottoet "trade unionism pure and simple". Alliancen mellem AFL/CIO og CIA trak også på de internationale faglige organisationer, i dette tilfælde de offentlige ansattes Internationale Faglige Sekretariat (PSI), for at støtte den hhv. korrumpede og korrupte faglige og politiske ledelse af højrealliancen i Guyana. Den faglige højrefløjs internationale solidaritet bar da også frugt: Guyana blev reddet fra "kommunismens spøgelse". De to forfattere end ikke diskuterer, at AFL/CIO officielt

afviste at blande sig i politik. Naturligvis kan en samfundsmæssig betydningsfuld organisation som en Landsorganisation – i dette tilfælde den US-amerikanske – ikke unddrage sig politiske holdninger. At de her var til gunst for kapitalen er en sag, som man kan billige eller fordømme. Reelt viser det, at en apolitisk fagbevægelse er en umulighed.

Det har AFL-CIO også forstået og demonstreret ved sin støttopolitik til fordel for det Demokratiske parti – en alliance, der tilsyneladende er blevet mindre betydningsfuld for Demokraterne pga. AFL-CIOs medlemsmæssige tilbagegang. Det demonstreres her ved underholdningsindustriens problemer i Hollywood. De forskellige brancher i den lokale fagbevægelse havde i forbindelse med filmindustriens flytning af arbejdspladser væk fra Hollywood til andre stater i USA eller endog til udlandet måttet sande, at arbejdsgiverne tager mere hensyn til profitten end til arbejderne velvære. Fagbevægelsen har forsøgt at alliere sig med forskellige politiske organisationer for at bevare arbejdspladserne i Hollywood, dog uden at opnå større resultater – modsætningerne mellem brancherne forhindrede en samlet løsning. Hertil kom at organisationerne i Hollywood ganske vist stod relativt stærkt i sammenligning med fagbevægelsen i andre dele af USA, men egentlig, som repræsentanter for en snæver faggruppes særlige interesser, kun var interesseret i at bevare arbejdspladserne i Hollywood, ikke i en generel løsning (*Labour Internationalism* s. 1101-1122).

Aktionen mod uafhængighedsbevægelsen i Guyana bliver også

omtalt af Fritz Keller i analysen af PSI's 100 år lange historie, *Internationale der Öffentlichen Dienste*. Skriftet blev udgivet i forbindelse med jubilæumskonferencen i 2007 i Wien og foreligger foreløbig på fire sprog (tysk, engelsk, fransk og spansk) – første del af bindet, den politisk-faglige analyse er også udgivet selvstændigt på tysk med omfattende kildehenvisninger. Det er et andet billede af faglig solidaritet, der tegnes her – store problemer skulle overvindes, modsætninger skulle løses og kompromisser indgås, for at Fagsekretariatet i det hele taget kunne organiseres. Nogle forbund gik mere eller mindre frivilligt deres egne veje: Herved fik de nordiske medlemsforbund – bl.a. pga. deres intensive samarbejde med arbejderbevægelsens politiske arm – en modelkarakter: De gennemførte forbedringer af forskellig art, som andre forbund ikke magtede pga. af andre politiske omstændigheder. Også i mellemkrigstidens opbakning til politiske emigranter fra Internationalens medlemsorganisationer i de fascistisk styrede lande var de nordiske organisationer aktivt solidariske.

Hovedvægten i Kellers afhandling ligger på en skitseagtig fremstilling af Internationalens arbejde og forsøg på at række ud over det europæiske kerneområde ved at organisere arbejdere i lande med få og små faglige organisationer. Keller forstår at inddrage disse organisationers virke i den samlede fremstilling og understreger dermed Internationalens udvikling til en verdensorganisation. Det gør han ikke ukritisk, men hans kritik er solidarisk (Keller har i mange år virket aktivt i den venstresocialistiske faglige opposition i det øst-

rigske medlemsforbund). Han konstaterer, at de i Internationalen sammensluttede organisationer ikke har opnået de samfundspolitiske mål, de satte sig for 100 år siden, men samtidig fastholder han, at grundlaget for at opnå dette mål, et progressivt, demokratisk og socialistisk samfund, er skabt.

Der er imidlertid problemer forbundet med PSI's udvikling. I det gamle kerneområde (Central-, Vest- og Nordeuropa) har forbindelsen til den politiske arbejderbevægelse været for nedadgående, i de nye medlemsorganisationer uden for Europa eksisterer den ikke. I Europa er det ikke kun konservative, der fører en aktiv politik mod fagbevægelsen og dens medlemmer. Også de neoliberale socialdemokratiske partier, tydeligst eksemplificeret af New Labour i Storbritannien, saboterer progressive vedtagelser fra partikongresser. PSI's generalsekretær vendte imod denne udvikling og opfordrede til en ny alliancepolitik (s. 43).

Et af mange problemer i forbindelse med internationalisme er – foruden forskelle i nationale eller kulturelle adfærdsmønstre – køn/klasse modsætningen. Denne findes uden tvivl, og det er fortjenstfuldt blevet fremhævet af de seneste 30 års feministisk inspirerede forskning. I 1981 udkom "Fremad og aldrig glemme", hvor Birte Siim og Ruth Emerek klargør gevinsten ved at have dette perspektiv for øje. I *Crossing Boundaries* anvendes perspektivet på forskellige internationale organisationer – ikke kun på arbejderkvinder, men også på borgerlige kvinders forsøg på at institutionalisere deres internationale forbindelser. Det giver i nogle tilfælde et godt sam-

menligningsgrundlag, men dette aspekt kan ikke berøres yderligere her.

Imidlertid virker det, som om, at det ikke er realiseret, at der ikke kun findes modsætningsforhold mellem kønnene, men også mellem generationerne. De voksne mandlige arbejdere, der dominerede bevægelsen, var i mange tilfælde overbevist om, at en særskilt ungdomsbevægelse var en lige så alvorlig splittelse af arbejderbevægelsen som en selvstændig kvindebevægelse. De var modstandere af begge dele og kom derved til aktivt at gå imod ligestilling mellem kønnene og mellem unge og gamle. Ligeledes må modsætninger mellem faglært og ufaglært arbejdskraft inddrages i forskningsprocessen.

Det ikke fremmed for Geert van Gothem (*Labour Internationalism* s.1025-1047), der analyserer et internationalt forsøg på at udvikle en international faglig sammenslutning for kvinder i årene efter 1. verdenskrig. Det mislykkedes, og der fandtes flere, især interne, årsager til dette skibbrud, herunder modstand mod kvindernes organisering i en selvstændig Internationale. Vurderingerne af, hvad der kunne være en sådan Internationales opgaver var for modsattede til, at der kunne opnås enighed. I modsætning til den Internationale Faglige Central (IFC), der allerede havde et længerevarende samarbejde, var kvinderne, for at kunne gennemføre et internationalistisk samarbejde, tvunget til at søge at retfærdiggøre sig over for de forskellige retninger inden for fagbevægelsen – hvilket viste sig at være umuligt. Den kvindelige Internationale fortsatte på meget lavt blus indenfor IFC's rammer.

I Socialistisk Arbejderinternationale, SAI (1923-1940) stillede problemet med modsætningen mellem fagbevægelse og politik sig ganske anderledes end hos de anti-politiske faglige tendenser. Her gik man ud fra en naturlig sammenhæng mellem arbejderbevægelsens politiske og faglige grene. Det, der står i fokus i Silke Neunsingers artikel (*Crossing Boundaries*, s.117-156), er en organisationshistorie for International Advisory Committee of Women. IACW oprettedes som en underorganisation af SAI, dens finansielle ressourcer var afhængige af SAI's, dets funktion kun rådgivende. Silke Neunsinger viser i det videre forløb, hvordan kvinderne i SAI måtte kæmpe hårdt for at komme i nærheden af faktisk politisk ligestilling i Internationalen – artiklen er således samtidig et bidrag til SAI's udvikling. Paradokset er, at kvindernes rolle i SAI voksede, mens SAI's indflydelse reduceredes betydeligt op igennem 1930'erne. På SAI's kongres i 1931 meddeltes det, at antallet af kvindelige medlemmer var steget med ca. 50% siden 1925. Men idet magten blev overdraget til fascistiske partier i forskellige stater, blev nogle af de største socialdemokratiske partier illegaliseret og SAI's (og dermed også IACW's) handlingsmuligheder indsnævret betydeligt. På denne baggrund lægger Neunsinger op til en diskussion om IACW's udvikling og henviser også til en mere adækvat definition af internationalisme i forbindelse med organisationers muligheder for at arbejde (*Crossing Boundaries*, s. 120/121). Det centrale er ikke et mere eller mindre voluntaristisk forsøg på at skabe en socialistisk internationalisme ("creating a women-focused so-

cialist internationalism”), men at bruge organisationers muligheder for at samarbejde.

Med de foreliggende nye publikationer er der lagt op til fortsatte diskussioner om internationalismen, dens baggrund og udvikling. Bidragene danner et godt afsæt til det videre arbejde med de emner, der tages op til diskussion. Ikke mindst henvisningerne til litteratur og kilder er nyttige i sammenhængen.

Gerd Callesen

Festskrift med blandede bolsjer

Merete Bøge Pedersen og Anne Trine Larsen (red.): Det bedste selskab. Festskrift til Jens Engberg i anledning af halvfjerdssårsdagen. SFAH, Publikation nr. 45, København 2006. 180 sider, 150,00 Kr. ISBN 87-87739-75-5

Anledningen er en 70 års-fødselsdag, og indholdet er 10 kulturhistoriske artikler. Festskriftet “Det bedste selskab” blev udgivet i 2006 til ære for Jens Engberg, der i en årrække har leveret banebrydende forskning inden for især kulturhistorien. Og i skriftet føres læseren gennem vidt forskellige emner, lige fra værnemageren G.A.L. Thorsens meritter til renæssancens danske borgerskab.

Festskrift-genren er dog en vanskelig størrelse. Som en kritisk røst engang sagde, så er det de færreste, der “gider at høre fest-talen, når man ikke selv er inviteret til fødselsdagen”. Et festskrift laves ofte som led i fejringen af en hæderkronet akademikers jubilæum – og som citatet peger på, så bliver sådan en udgivelse sjældent interessant

for en større læserskare alene på grund af den anledning. Hvis skriftet skal interessere omverdenen, skal dets indhold gerne have et samlende, relevant tema (der f.eks. kan berøre vigtige hovedlinjer inden for den forskning, den fejrede akademiker har udført) samt originale artikler med ny faglig viden. Hvis et akademisk festskrift skal slå igennem, skal der altså ligge andet og mere bag udgivelsen, end at man blot vil lave – et festskrift.

Desværre rammes “Det bedste selskab” af denne indbyggede svaghed i genren. Selvom skriftet rummer flere gode artikler, virker dets overordnede sammensætning som spredt fægtning uden et reelt, samlende tema eller direkte refleksioner over Engbergs egen forskning. “Det bedste selskab” indeholder ikke engang et Tabula Gratulatoria eller en bibliografi over Engbergs mangeårige arbejder, som det ellers er skik og brug.

Manglerne bør dog ikke overskygge de interessante bidrag, man finder undervejs. Festskriftet starter med Agnes Arnórsdóttirs artikel om kønnets betydning i middelalderforskningen. Den rummer en relevant problematisering af historiefagets mangel på blik for kvinders og køns rolle i perioden.

Herefter følger et bidrag af Nina Brandt om alternativ jordbrugskultur. Brandt argumenterer overbevisende for, at der er ligheder mellem 1930’erne og 1940’ernes biodynamiske bevægelse, der næsten døde ud, og dele af 68-generationens kamp for økologi i landbruget, der opnåede flere succeser. Artiklen konkluderer, at de omgivende strukturer i forskellige perioder har betydning for, hvornår mod-

kulturelle bevægelser kan slå igennem. Den gamle, biodynamiske bevægelse forsøgte derfor forgæves at trænge igennem med sine budskaber, fordi den arbejdede i et samfund, hvor de fleste var fokuseret på det moderne og industrialismens lyksaligheder. Mens tanker om økologi og alternativ jordbrug kunne få medvind fra 70’erne, efterhånden som forståelsen af miljøproblemer og forbrugersamfundets ulemper bredte sig i offentligheden.

Senere i skriftet bliver læseren i to omgange taget med til 1950’erne, dels i Kristine Midtgaards interessante og kildenære analyse af Socialdemokratiets og de Konservatives forsvarspolitik under Koreakrigen, og dels i Søren Hein Rasmussens gennemgang af datidens “Tegnese-riekrig”. Midtgaard viser, at der grundlæggende var enighed mellem Socialdemokratiet og de Konservative, når der gjaldt om at undgå danske soldaters krigsdeltagelse i Asien. Mens Hein Rasmussen går ind i periodens danske debat om amerikanske tegneseriers påvirkning af ungdommen. Tilsammen giver de to artikler indtryk af et årti, hvor amerikansk påvirkning var et centralt tema. Både kulturelt, når amerikanske tegneseriehæfter dukkede op på det danske marked, og udenrigspolitisk, når den nye supermagt anmodede om at få støtte fra danske soldater til “kampen mod kommunismen” på den koreanske halvø.

Dernæst bliver læseren så bragt tilbage til perioden mellem reformationen og 1800-tallet i Merete Bøge Petersens gennemgang af Danmarkshistoriens skiftende syn på afstraffelse af utugt. Ifølge Bøge Petersen er det et relativt uudforsket områ-

de, hvor de historiske holdningsændringer i Danmark hænger sammen med nyere tanker om, at forbrydere kan resocialiseres.

Museumsinspektør Jørgen Schmidt-Jensen leverer i sit bidrag en interessant fortolkning af genstandes udsagnskraft om fortiden. Ved gennemgang af en række genstande fra 1600-tallets Randers-borgerskab viser Schmidt-Jensen, hvordan ting kan vise nye veje til forståelsen af sociale, økonomiske og endog følelsesmæssige forhold, hvor de skriftlige kilders udsagnskraft hører op. Et eksempel er en kostbar sølvkande, der har tilhørt et købmandspar. Kanden viser parrets store sociale ambitioner, da sølvtøj af lignende værdi ikke engang kunne ses på omegnens herregårde, hvor adelen holdt til. En klasse, som de borgerlige købmænd konkurrerede med – økonomisk og socialt. I den forbindelse kunne man dog ønske sig, at Schmidt-Jensen var gået mere ind i en generel, metodisk diskussion af genstande som kilder. I stedet bliver det mest ved en konkret fremstilling af forhold i 1600-tallet.

Blandt festskriftets sidste artikler er Michael Wagners billedanalyser af den norske bog "Teknikkens Vidundere", der blev udgivet i to udgaver i hhv. 1935-36 og i 1952-53. Wagner fortæller, hvordan seksuelle referencer og fallos-symboler spiller en central rolle i bogens skildringer af den moderne tidsalders teknologiske landvindinger. På artiklens mange billeder virker det ret overbevisende. Det er dog ærgerligt, at Wagner ikke rigtigt kommer med nye vinkler eller perspektiver på emnet teknologi og seksualitet, der rækker ud over selve "Teknikkens Vidundere". For at seksuelle symboler

kan læses ind i mange moderne skildringer af teknologi er vel en konstatering, der er gjort flere gange før?

Centralt blandt festskriftets bidrag står tre artikler om hhv. Astrid Friis, Danmarks første kvindelige universitetsprofessor; ministeren og debattøren Bodil Koch; samt entreprenøren og værnemageren G.A.L. Thorsen. Dermed gives der tre bud på personfremstillinger inden for en omdiskuteret genre – biografien.

I artiklerne om Astrid Friis og Bodil Koch af hhv. Anne Trine Larsen og Birgitte Possing er det portrætterne af kvindelige mønsterbrydere, der står i centrum. Historikeren Astrid Friis analyseres ud fra et kønsperspektiv i Larsens artikel. Det viser, at hun intellektuelt iscenesatte sig som en mand, og valgte den samme tilgang i sin forskning som (de mandlige) kolleger op gennem sin succesfulde karriere i 1930'ernes og 40'ernes mandsdominerede universitetsmiljø. I modsætning hertil var Bodil Koch typen, der konstant ville skille sig ud fra mængden. Hun var en åndfuld og bombastisk politisk aktør fra besættelsesårene og frem. Sammenholdt viser artiklerne dermed to vidt forskellige kvindelige strategier for at slå igennem i en mandsdomineret omverden gennem det 20. århundrede. Hvad angår artiklen om Koch, er der tale om en appetitvækker til den store biografi om teologen og ministeren, som Possing fik udgivet i 2007.

I fem årtier gennem det 20. århundrede var den kuriøse erhvervsmand G.A.L. Thorsen verdensberømt i Danmark. I sin artikel giver Kenn Tarbensen et interessant portræt af manden ved at formidle det fænomenale overlevelsesinstinkt, som Thor-

sen havde – gennem sin tid som både værnemager, fallent, jordspekulant og fabrikant. Jagtet af både modstandsbevægelsen og senere af kreditorer og offentlige myndigheder formåede han gang på gang at komme igen med nye innovative projekter, lige fra stålvaske til olietanke.

Overordnet må festskriftets artikler derfor ses som en gang blandede bolsjer, hvor man, hvis man ryster posen, kan ane både sammenhængende og vidt forskellige bidrag. Bagsiden af festskriftet fortæller, at det fælles for artiklerne er "...noget af det, der ellers ikke bliver optaget i historiebøgerne: det lavkulturelle, de skæve personligheder og de anderledes fortællinger." Det må siges at være en sandhed med modifikation, da f.eks. biografiske skitser og fremstillinger om 50'ernes udenrigspolitik jo ofte ses på bibliotekernes hylder. At det samlende tema er fraværende, gør dog ikke artiklerne ringere, hvis man ser dem hver for sig. Og det betyder, at læseren i flere tilfælde kommer i – hvis ikke det bedste – så i rimelig godt selskab.

Anders Dalsager

DKP og Vietnamkrigen

Chris Holmsted Larsen, "Tiden arbejder for os, DKP og Vietnamkrigen 1963-73, Multivers Academic, København, 2007. (248 s.), 279 kr. ISBN-13978-87-7917-198-5.

Formålet med bogen er todelt. For det første vil forfatteren finde ud af, hvilken indflydelse Danmarks Kommunistiske Parti havde for udviklingen af modstanden i Danmark mod USA's

krig i Vietnam og for det andet, vil han undersøge DKP's formodede afhængighed af storebror i Moskva.

Det er vigtige og relevante spørgsmål, og da forfatteren yderlige fortæller os, at der er tale om en undersøgelse, der bygger på en systematisk udnyttelse af DKP's eget arkiv, er interessen for alvor vakt, og forventningerne skruet op.

Det går da også nogenlunde, og bogen er velkomponeret og indbydende. Vi får at vide, at DKP i forhold til Vietnamkrigen handlede reaktivt og strategisk. Hermed forstås, at de danske kommunister var forholdsvis længe om at reagere, og at reaktionen, da den endelig kom, først og fremmest var fremkaldt af nervøsitet for, at konkurrenterne længere ude på den venstre fløj skulle løbe med hele initiativet. Det er meget tænkeligt, men mon ikke der også har været i det mindste et par medlemmer – selv blandt de mest forbenede – der af et "ærligt hjerte" bare var mod krigen og ikke havde nogen gustne overlæg?

Forfatteren dokumenterer interessant nok, at DKP, da de først er kommet i gang i midten af tresserne, faktisk er det mest moderate venstrefløjsparti. Ikke fordi Ib, Ingmar og Knud og de andre havde glemmt endemålet: revolutionen, men fordi de var mest optaget af at vinde indflydelse i fagbevægelsen og hos "progressive socialdemokrater". Dette var blevet så meget desto mere nødvendigt, som partiet direkte proportionalt med afstanden til krigen havde mistet terræn i dansk politik. Denne i realiteten undergravende virksomhed gik under den moskvaske betegnelse: enhedsarbejde! Partiet havde en vis succes på denne

front, men et spørgsmål er, om den tiltagende kritik i Danmark ikke snarere skyldtes krigens forråelse og dygtige og modige journalisters afsløringer end DKP's propaganda i Vietnambevægelsen?

Forfatteren dokumenterer, at der var intern splittelse i DKP om, hvordan krigen skulle udnyttes. Enkelte trak til venstre i retning af maoisterne og ville radikalisere kampen, mens ledelsen insisterede på at føre en bred kamp. Splittelsen kulminerede i slutningen af tresserne med eksklusioner og med dannelsen af DKP's "egen Vietnambevægelse": "Vietnam 69". Den kunne kun mobilisere en brøkdel af de mennesker, som de gamle organisationer kunne få på gaden, men den tiltrak – ifølge forfatteren – socialdemokrater og andre moderate. I begyndelsen af halvfjerdserne havde DKP faktisk sejret "ad helvede til", eftersom Anker Jørgensen overtog store dele af de krav, som DKP havde formuleret: kritik af USA, anerkendelse af Nordvietnam og forhandlinger.

Alt dette og meget mere hører vi om, men jeg må alligevel konstatere, at forventningerne ikke blev indfriet. Det er nemlig begrænset, hvor meget nyt, der er at hente i bogen, og det er der flere grunde til.

For det første har forfatterens adgang til referaterne af det danske kommunistpartis centralkomites møder været begrænset, fordi de bånd, som de blev optaget på, ikke må benyttes, fordi de er gamle og slidte (sic). Han gør selv opmærksom på, at problemet er alvorligt, men mener dog at have fundet tilstrækkeligt med skrevne referater og andet materiale, der kan kompensere for tabet. Det er ikke helt over-

bevisende. Det er imidlertid mere alvorligt, at spørgsmålets anden halvdel ikke kan besvares ordentligt, af den simple grund at forfatteren ikke har haft adgang til sovjetiske dokumenter. Forfatterens skud i tågen efterlader sig et spor i retning af: Sovjetunionens Kommunistiske Parti interesserede sig nok for DKP's aktivitet i forhold til organiseringen og den politiske udnyttelse af modstanden mod Vietnamkrigen, men man blandede sig ikke i detaljerne. Det søger forfatteren at bevise ved, at der på et tidspunkt i tresserne eksisterede en intern splittelse i DKP i Vietnamspørgsmålet. Det modsiger andre forskeres dokumentation af "remote control" i andre sager mellem Moskva og afdelingen i Dronnings Tværgade, men dokumentationen mangler. Forfatteren gør opmærksom på, at det er meget begrænset, hvad græsrodsbevægelserne har efterladt sig på skrift, og at han derfor er udelukket fra at måle DKP's indflydelse fra den kant. Da det ikke er så længe siden, at begivenhederne fandt sted, kunne han have valgt at interviewe aktørerne, hvoraf de fleste stadig er i live, men det har han ikke gjort med den søgte begrundelse, at de gamle aktørers udsagn ville være for politiske og ensidige.

Det er altså med alvorlige forbehold, at jeg anbefaler Holmsted Larsens bog. Mange af forbeholdene kunne have været undgået, hvis der havde været en kritisk redaktør inde over denne universitetsafhandling. Så havde det heller ikke været nødvendigt at brokke sig over uklare formuleringer og forstyrrende tegnsætning.

Erik Kulavig

Kommende konferencer

Omkring 1968

Den 15. maj bliver der på Roskilde Universitetscenter afholdt forskningssymposiet "Omkring 1968". Dagen indledes af professor på RUC Anette Warring, der introducerer forskningsprojektet *Det bevæger sig når vi går... Samfundskritik og utopi i 1960ernes og 1970ernes Danmark* og på programmet er efterfølgende tre tema-sessioner og en afsluttende paneldebat. Dagens første tema: "Det åndelige '1968'" har oplæg om *Ungdomsoprør og spiritualitet* af Anne Stadager, ph.d.-studerende, RUC og om *Grundtvig og venstrefløjen* af Jes Fabricius Møller, adjunkt, KU, efterfulgt af en diskussion mellem de to oplægsholdere.

Dagens anden tema: "Solidaritet med den 3. verden" byder på oplæg om *Den væbnede kamps betydning* af Karen Steller Bjerregaard, ph.d.-studerende, RUC og Søren Hein Rasmussen, lektor, Aarhus Universitet med oplæget *De politiske partier og solidaritetsarbejdet – en diskussion af aktørperspektiver*. Også denne session afsluttes med diskussion.

Det tredje tema omhandler "Oprud i barnesyntet" med oplæget *'Befri' og form børnene – venstre-radikal hverdags- og børnepædagogik* af Laura Pérez Skardhamar, ph.d.-studerende, RUC, og oplæget *Barnesyntet omkring 1968* af Trine Øland, ekstern lektor, KU, med efterfølgende diskussion.

Symposiet afsluttes med en paneldebat om "betydningen af ungdomsoprøret og venstre-radikalismen" med deltagelse af Anette Dina Sørensen, kønsfor-

sker og kritiker, Drude Dahlerup, professor, Stockholms Universitet, Henrik Jensen, lektor, RUC, Håkan Arvidsson, lektor, RUC og Thomas Ekmann Jørgensen, seniorstipendiat, KU.

Symposiet finder sted på Roskilde Universitetscenter, auditorium 45. Der er åben adgang og tilmelding er ikke nødvendig. Programmet og praktiske oplysninger om symposiet kan findes på hjemmesiden: <http://1968.ruc.dk/>

Afholdte konferencer

Socialismen i Østersørummet

I dagene 14.-17. december 2007 samledes 43 forskere fra Tyskland, Norden, Polen, Baltikum, Hviderusland og Rusland for at diskutere aspekter af den Kolde Krig. Konferencen var organiseret af den nordiske afdeling på Universitetet i Greifswald og Center for Koldkrigsstudier ved Syddansk Universitet.

Erik Kulavig fra Center for Koldkrigsstudier indledte konferencen. I indledningen tog han sit udgangspunktet i Østersørummets stærkeste magt Sovjetunionen og aktualiserede oplægget med spørgsmålet om den såkaldte "nye Kolde Krig".

Konferencen var opdelt i fire sessioner med hver deres hovedtema: de kommunistiske hoveds udenrigspolitik, modstand, modelkamp og efterretningsvirksomhed.

Session 1 startede på kanten af den Kolde Krig med Mette Skaks (Århus Universitet) oplæg om fake-opløsningen af Komintern. Skak påviste de indholdsmæssige såvel som personelle kontinuiteter og ændringer i det

sovjetiske styrede verdenskommunistiske organisationsapparat i glidningen fra Komintern over SUKP's centralkomites afdeling for international information (OMI) til CK-afdelingen for internationale forbindelser (OVS). Thomas Wegener Friis (Syddansk Universitet) redegjorde herefter for den ideologiske komponent i østtysk udenrigspolitik, der var stærkt styrende for form, indhold og målsætninger for alle dele af de udenrigspolitiske apparater i gennem hele DDR-tiden. Henry Andreasen (Aalborg Universitet) præsenterede dele af Polens udenrigspolitik over for Norden med særlig henblik på Danmark. Polen indledte efter Gomulkas magtovertagelse i 1956 en mere aktiv politik over de nordiske lande. Dette skete samtidig med, at Polens udenrigspolitiske muligheder forberedes som følge af ændringerne i landet. Gomulkas ledelse var med til at styrke billede af polakkerne som "de gode kommunister", der ikke var så slemme og doktrinære som eksempelvis østtyskerne. Samtidig var det med til at bringe Polen tilbage på danskerne indre verdenskort, da Polen i følge ambassadøren i København indtil da for mange danskere rangerede "et sted mellem Mellemosten og Mongoliet". Samarbejdet blev også befordret af den danske interesse for polsk kul i 1960'erne. Handelssamarbejdet kunne bygge på tidligere forbindelser, således havde Danmark indtil 1948 været Polen fjerde største samhandelspartner. Rudolf van Huellen (Berlin) præsenterede i sit indlæg de vesttyske kommunister, og stillede et kraftigt spørgsmål ved, hvor vesttysk partiet egentlig var. Van Huellen understregede partiets store politiske og

økonomiske afhængighed af det østtyske SED. I den sammenhæng fremdrog van Huellen væsentlige arkivfund fra BSTU, hvor han havde været i stand til at finde regnskaber for DKP (Vesttyskland). Dermed var det lykkedes at dække noget af det hul, der opstod, da SED's top-hemmelige afdeling "Verkehr" destruerede sit arkiv i 89/90. Van Huellen henførte gendannelsen af partiet i 1968 til pres fra vesttysk maskinindustri, der hermed ønskede at komme det sovjetiske eksportmarked i møde. At DKP valgte den meget ugunstige september måned (en måned efter invasionen i Prag) som tidspunkt for gendannelsen af partiet, henførte van Huellen til det tidspres, de vesttyske kommunister følte sig under som følge af eurokommunisterne. Peter Ruggenthaler (Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgenforschung) sluttede sessionen af med et oplæg om Sovjetunionens forhold til neutralitet under den tidlige Kolde Krig. Oplægget var baseret på hans omfattende forskning i den såkaldte Stalin-note fra 1952, som Ruggenthaler betegnede som propaganda. Om end Ruggenthalers udgangspunkt var Østrig, der næppe kan betegnes som en Østersøstat, havde hans oplæg også umiddelbar betydning for Østersørummet og ikke mindst for Danmarks stilling. Udgangspunktet for sovjetiske udenrigspolitik i Vesteuropa i denne periode var Tysklandspolitikken. Således er en forståelse af politikken over for Østrig eller Danmark afhængig af, at der tages bestik af netop Tysklandspolitikken (en forhold den ofte nationale forskning ikke altid tager højde for).

Session 2 tog hul på et emne, der i de seneste år er blevet bear-

bejdet af en række forskningsmiljøer i de Østeuropæiske lande, nemlig den væbnede modstand mod Sovjetmagten. Størstedelen af oplægsholderne tog udgangspunkt i forholdene i de enkelte lande. Således behandlede Rafal Wnuk (IPN) situationen i Polen, Olaf Mertelsmann (Universitet Tartu) situationen i Estland, Heinrich Strods (Letslands Universitet) situationen i Letland og Irina Kashtalian (Belorussian Research Center of Electronic Records) situationen i Hviderusland. Modstanden i landene (og Sovjetrepublikkerne) i den nordvestlige del af den sovjetiske magtsfære kunne fremvise ligheder og forskellen. Først og fremmest var der væbnet modstand i hele området. Der var alle steder våben i omløb, og folk der var ikke parate til umiddelbart at acceptere sovjetmagten. Dette førte til en modstand, der fra 1944/45 og frem typisk frem til midten af 1950'erne. Grupperne kunne typiske fremvise den største, mest velorganiserede og synlige modstand i årene umiddelbart efter krigen. Modstanden fra slutningen af 1940'erne og i 1950'erne var typisk mindre modstandsgrupper og modstandslommer, helt til en enkelt estisk modstandsmand, der overgav sig til sovjetmagten i 1978. Den polske modstand var naturligvis præget af en velfungerede organisation (AK – Armia Krajowa), som allerede fandtes, mens tyskerne stod i landet. Samtidig var den præget af den ekstraordinære situation, der opstod, da Sovjetunionen "flyttede Polen mod vest" efter krigen. Således opererede undergrundsgrupperne kun på post-45 territoriet. Omfanget af modstanden var umiddelbart efter krigen meget stort, således regnede man

med godt 170.000 mand under våben, heraf 70.000 i skovene. Til trods for denne umiddelbare styrke viste den polske modstand et af de grundlæggende problemer ved modstanden, nemlig at ingen kunne forvente, at Polen kunne befri sig ved egen hjælp. Derfor opnåede det kommunistiske regime i 1946/47 synlige resultater dels ved en hård bekæmpelse ved hjælp af NKVD og polske sikkerhedsstyrker, dels ved amnestier. Derved lykkedes det at knække den dobbeltmagt, der i mange dele af Polen eksisterede umiddelbart efter krigen. Fornemmelse af at være forladt var ikke noget, der var særegent for Polen. Således kunne Mertelsmann berette, hvorledes den vestlige tilbageholdenhed mod at gribe ind i Ungarn i 1956, gav den estiske modstandsvilje et knæk. Når Vesten ikke kunne komme ungarerne til hjælp, ville de helt sikkert heller ikke komme til Estland. Samtidig førte sovjetmagten en hårdhædet kollektiviseringspolitik, der indirekte ramte partisanerne. Manglen på fødevarer fik landbefolkningen til at holde igen med støtte i form af naturalier, hvorfor partisanerne var nødt til at stjæle og herved blev upopulære. Mertelsmann beskrev partisanerne eller de såkaldte "skovbrødre" som en broget skarer spændende fra krigsforbrydere og fascister til folk, der kæmpede for demokrati. Forskellen mellem modstandsfolk og regulære banditter var i dette billede flydende, og det var muligt at gå fra den ene kategori til den anden. Periodiseringen i Letland svarede til øvrige lande. Det samme gjorde fornemmelsen af, at den vestlige hjælp var for beskednen, og at man var glemt af verden. Sva- gest defineret fremstod umiddel-

bart den hviderussiske modstand. Ikke mindst fordi der på det hviderussiske område i perioder også opererede andre etniske modstandsgrupper (polsk AK, Ukrainske OUN-UPA, litauiske). Til gengæld fungerede grupper af hviderussiske desertører i 1945 i Østprøjsen og i Bialystok. Modstanden og nedkæmpelsen af den var ofte meget brutal. Kashtalian kunne i sit oplæg fortælle om engelsk og amerikansk våbenhjælp til modstanden i Hviderusland perioden 1946-53. Peer Henrik Hansen (Roskilde Universitetscenter) greb fra "vestlig" side dette emne. I sin forskning i OSS aktiviteter i Danmark og Norden umiddelbart efter krigen, var modstanden mod Kommunismen i den østlige Østersø et vigtigt tema. Danmark og Sverige var ofte udgangspunktet for de engelske og amerikanske hjælpeaktioner i forhold til våbenleverancer.

Session 3 tog fornyet emnet udenrigspolitik på tværs af Østersøen op. Kampen om retten til at definere, hvad socialisme skulle betyde, var en væsentlig del af den Kolde Krig. I Skandinavien stod den nordiske socialdemokratisme over for østlændenes "reelt eksisterende socialisme". Mod slutningen af den Kolde Krig syntes de to systemer at nærmer sig hinanden, da Michail Gorbatsjov forsøgte at redde kommunismen. Den "svenske model" blev her påpeget som en mulighed. Aleksander Shubin (Videnskaberne Akademi, Moskva) manede dog forestillingen om, at Gorbatsjov skulle have en klar forestilling om, hvad den svenske model skulle være for noget, i jorden. Dette var ifølge Shubin formodentlig noget, han først satte sig ind efterfølgende. I sovjettiden var den svenske model en vag forestilling, der for-

trinsvis tematiserede spørgsmålet om, at det ville være fint at opnå den svenske velfærd. I Sverige under den Kolde Krig forsøgte DDR at sælge sin model. Nils Abraham (Universitet Greifswald) redegjorde for den østtyske propaganda, dens målsætning og indhold. Birgitta Almgreen (Södertörns Högskola) greb denne stafet og de fulgte blandt andet effekten af propagandaen. Selvom man i Vesten ofte forstod samkvemmet med øststaterne som en kulturudveksling, var det bestemt ikke ønsket fra østtysk side. Mens svenskerne skulle overtage DDR's synspunkter, skulle Sverige i DDR miskrediteres som en "mislykkes velfærdsstat". Almgreen kunne i sit oplæg berette om en vis fascination af DDR, særligt blandt svenske intellektuelle, og i sin forskning af svensk materiale om DDR kunne hun følge indholdet og tyngdepunkter fra SED-propagandaen til trods for krisefænomener som Berlin-muren eller Biermann. Astrid Hedin (Uppsalas Universitet) betragtede også det østtysk-svenske forhold, og ikke mindst den kontrol, som østtyskerne ønskede at have udøve over kommunikationen. Også hun kunne fastslå, at svenskerne ofte lod sig overbevise af de østtyske forklaringer, således kunne en delegationsrapport fra en folkedanserkongres tilfreds fastslå, at "svenskerne er allerede objektivt oplyste" – hvilke selvsagt betød, at forestillingerne flugtede de østtyske. Bent Boel (Aalborg Universitet) gav en kortlægning af de østeuropæiske disidentkontakter for de danske socialistiske grupper, der ikke var kommunistiske. Det statsbærende socialdemokrati var generelt det mest tilbageholdende, da de

ofte fulgte realpolitiske hensyn og i stedet forhandlede med staterne og deres statspartier. Det var oftest anderledes for de grupper, der bevægede sig i det vanskelige ingenmandsland mellem den kommunistiske statssocialisme og Vesten. Det drejede sig om Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne, trotskisterne samt diverse græsrodsbevægelser som "Nej til Atomvåben" (NTA). Disse grupper havde typisk de mest aktive forbindelser til dissidentgrupper eller anderledes tænkende grupper i Øst. Venstresocialisterne lagde i denne sammenhæng vægt på, at det skulle dreje sig om socialistiske dissidenter, men NTA for eksempel havde kontakter til den østtyske fredsbevægelse.

Konferencens 4. og sidste session startede med et stærkt personligt oplæg fra Manfred Wilke (den tidligere leder af Forschungsverband SED-Staat). Wilke tog udgangspunkt i sin egen Stasi-sag, der startede i 1967 og først endte 13.11.1989, altså fire dage efter Berlinmurens fald, hvor Wilke ville ind over grænsen til "DDR's Hovedstad". Wilkes baggrund var fagforeningsarbejde og relationer til DDR-dissidenter via komiteen "Freiheit und Sozialismus", hvilket bragte den østtyske statsikkerhed op på mærkerne med forsøg på at svække "personen Wilke". Det lykkedes ikke, men Wilke fremhævede et eksempel på en SPD-funktionær i Vestberlin, hvis karrierer faktisk hæmmes af en MfS-agent. Dermed rørte Wilke også ved et af de ømme punkter i Forbundsrepublikken historie, nemlig det østtyske vesterarbejde, der endnu i dag ikke fremstår som noget særligt ønsket emne. Iben Bjørnsson (Københavns Universitet) præ-

enterede Arbejdernes Informationscentral (AIC), der med sine 6000 agenter var en vigtig redskab, også for myndighederne, for at holde styr på kommunisterne. Dermed var det vigtigt at opklare "hvem er hvem", hvorfor AIC også samarbejdede med såvel danske som engelske og amerikanske efterretningsorganisationer. Magnus Petersson (Försvårshögskolan, Stockholm) beskæftigede sig i sit oplæg også med politisk overvågning. Dette skete i forbindelse med en gennemgang af SÄPO-Kommis-sions resultater og den Kold Krigs debat. Mere end 100.000 svenskere var særligt i 1950'erne og 1960'erne registrerede. Så var forholdene på Island noget mere beskedne. Gudni Johannesson (Reykjaviks Universit) berettede om den islandske sikkerhedsaktivitet, der på telefonovervågningsområdet drejede sig om 10-15 linier. Også på Island havde der i 2006 været en heftig debat om politisk overvågning. Dog er historieskrivningen hæmmet af, at chefen for den lille sikkerhedsafdeling i Reykjavik på eget initiativ destruerede det islandske sikkerhedsarkiv. Så er arkivmulighederne i Polen helt anderledes gunstige. Slawomir Lukaszewicz (IPN) præsenterede i sit oplæg foreløbige resultater i samarbejdet mellem den polske og den sovjetiske kontraefterretningstjeneste. Forskningen på dette område er endnu ung i Polen, hvor IPN er i fuld gang med at skabe overblik over kilderne. I Finland har arkiverne i længere tid været tilgængelige. Det kom til udtryk i Kimmo Rentolas (Universitetet i Turku) oplæg. Han talte om samarbejdet mellem de nordiske efterretningstjenester. Selvom Finland havde en særlig position på grund af den

store sovjetiske bjørn i baghaven, indgik det finske efterretningssvæsen i samarbejde med deres nordiske kolleger. Dette kom blandt andet til udtryk i overvågningen af kommunister og deres nordiske samarbejde.

Årsmøde for Selskabet for Samtidshistorisk Forskning

Fredag d. 1. februar samledes Selskabet for Samtidshistorisk Forskning til årsmøde på Københavns Universitet. Det overordnede tema for dagen var den Kolde Krig, som blev belyst i seks oplæg både ud fra økonomiske, sikkerhedspolitiske, bibliografiske og kulturhistoriske vinkler.

Der blev lagt ud med økonomisk og politisk historie, hvor Mogens Rüdiger forklarede, hvordan Danmark manøvrerede i forhold til den amerikanske eksportkontrol overfor Sovjet. De danske ønsker om at eksportere skibe til Sovjet kom i karambolage med amerikanernes meget brede opfattelse af, hvilke skibstyper, der kunne bruges strategisk og derfor ikke burde eksporteres til den fælles fjende.

Den amerikanske indflydelse på Danmark var også temaet for det næste oplæg holdt af Sissel Bjerrum Fossat. En del af Mars-hall-hjælpen blev givet som teknisk bistand, der i høj grad blev brugt på at sende danskere på studierejse til USA i begyndelsen af 1950'erne. Især repræsentanter for industri, fagbevægelse, landbrug og handel kom af sted og lærte om den høje amerikanske produktivitet, som man gerne ville overføre til Danmark. Selvom produktivitetsudvalget, der administrerede en stor del af

studierejserne, var nervøse for den amerikanske indblanding, så de også samtidig USA som en tiltrækkende fremtidsvision – i hvert tilfælde så længe det gjaldt økonomien.

Amerika som både tiltrækkende og frastødende var ligeledes et tema i den svenske populærkultur, som Kim Salomon tog under behandling i sit oplæg. Han viste, hvordan den kolde krig satte sit aftryk på svenskerens billede af både Sovjet og USA. Billedet af Sovjet-borgerne var en entydig negativ beskrivelse af kolde, grimme og disciplinerede maskin-mennesker, hvorimod amerikanerne var attraktive, frie og sjove, men til tider også vulgære og overfladiske. Salomons oplæg var dagens mest farverige, og han viste, hvordan både ord som sexbomb og bikini er aflejringer fra den tidlige kolde krigs forestillingsunivers.

Bent Jensen bemærkede i sit efterfølgende oplæg, at de svenske populærkulturelle forestillinger om det kolde og disciplinerede sovjet-menneske ikke havde ramt helt ved siden af, eftersom Sovjet havde været et gennemmilitariseret samfund med kronisk krigsøkonomi. Jensen kom både ind på truslen fra Sovjet, den sovjetiske opfattelse af Danmark og trusselsopfattelserne i Danmark.

Herefter gjorde Thorsten Borring Olesen rede for de forskellige koldkrigsstudier, der er foretaget i Norden efter politisk initiativ efter afslutningen af den Kolde Krig, hvor mange af de samme tendenser har gjort sig gældende. Herefter fulgte en opfordring til de danske samtidshistorikere til i højere grad at skrive koldkrigshistorie med et internationalt eller transnationalt perspektiv efter eksempelvis

norsk forbillede. Han pegede på flere emner med en dansk vinke, der har international relevans som eksempelvis Grønlands strategiske rolle.

Afslutningsvis sammenfattede Poul Villaume den danske udenrigspolitik under den kolde krig og rundede af med at vise, hvordan et opgør med en bestemt opfattelse af koldkrigshistorien har præget legitimeringen af udenrigspolitikken op gennem 1990'erne og til i dag.

Ud over det rent faglige fik tre af selskabets medlemmer også en ekstra fortjeneste med hjem. Sven Henningsen Prisen blev uddelt og gik til Tim Knudsen for *Fra folkestyre til markedsdemokrati* og til Søren Hein Rasmussen og Poul Villaume for deres samlede bind af Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, *Et land i forandring: Danmarks historie 1970-2005*.

SFAH

Arbejderhistorieprisen

Arbejderhistorieprisen 2007 gik til Knud Holt Nielsen for hans ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet *Giv mig de rene og ranke – DKU 1960-1990*, i hvilken han undersøger Danmarks Kommunistiske Ungdoms historie.

I afhandlingen, som er den bedst dokumenterede og mest omfattende analyse af en dansk politisk ungdomsorganisation, giver Knud Holt Nielsen gennem historiske og sociologiske undersøgelser et bredt indblik i ungdomskommunisternes medlemsgrundlag, politiske strategier og deres forholdet til Det Kommunistiske



Foto: Steen Flemming Jørgensen

Parti. Da DKU i perioden var engageret i flere af græsrodsbevægelserne i Danmark, bliver det også en historie om andre politiske ungdomsorganisationers engagement i fredsarbejde, atomkampagner m.v.

DKU var en del af den kommunistiske verdensbevægelse, så afhandlingen beskriver desuden, hvorledes samarbejdet mellem DKU og ungdomsorganisationerne i Østblokken udviklede sig.

Knud Holt Nielsen peger især på, at de danske ungkommunister hentede ideologisk frem for organisatorisk inspiration bag jerntæppet, hvilket er nyt for mange forskere.

Afhandlingen er med sine i alt 400 sider veldokumenteret og solidt bygget på et meget stort kildemateriale. Det er fremragende forskning, og afhandlingen er skrevet med en let pen, så læseren bliver både oplyst og underholdt.

Udstillinger

Arbejdsbilleder

Den 16. februar åbner Arbejdermuseet udstillingen Ar-

bejdsbilleder med billedkunstner Erik Styrbjørn Pedersen, der har brugt de seneste årtier på at male de moderne arbejdspladser. Arbejdet og arbejderen som motiv er i Erik Styrbjørn Pedersens forståelse blevet et tabu i kunstverdenen, hvilket har både inspireret og provokeret ham til igen de sidste 20 år at opsøge de moderne arbejdspladser og skaffe sig et grundigt indblik i forholdene og processerne. Med udgangspunkt i produktionens særlige univers har han i årenes løn skabt en lang række billeder af en varieret og farverig verden, rig på dramatik og stemninger. I begyndelsen opsøgte han de moderne industrier på sin vestjyske hjemegn, hvor han malede miljøet på slagterierne, i fiskeindustrien, tekstilindustrien og den kemiske industri. Siden bevægede han sig østpå og inddrog bl.a. metrobyggeriet og anlægsarbejderne i forbindelse med Øresundsforbindelsen.

Erik Styrbjørns maleri er blevet stadig friere og mere varieret. Fra 1980ernes saglige realisme, der gennemsyrligt skildringen af handelsmanden Mads Eskildsens verden, har han bevæget sig mod en mere frisk, inspireret omgang med stof og farve, der ikke mindst sprudler i billederne af Serielt arbejde, som Arbejdermuseet netop har erhvervet takket være tilskud fra Højesterets-sagfører C.L. Davids Legat for Slægt og Venner og Kulturarvsstyrelsen.

I de seneste arbejder veksles der bevidst mellem forskellige fortælleformer. Collagens på én gang brudte og sammenflettede fortælling, der lige så stille flytter motivet og beskueren tværs gennem Danmark, benyttes fx i hans malerier til Blik- og Rørar-

bejderforbundet, mens en klar og let tegneseriestil popper op i forgrunden af billedet Stabil Service og introducerer drengedrømmen om racerbanen midt i de mere dagligdags værkstedsomgivelser. Kort sagt: Omgangen med de moderne arbejdspladser finder udtryk i et sammensat, nutidigt billedsprog, hvor humoren og det flertydige også har fundet en plads.

Hvorfor arbejdet er et tabu i kunsten forklarer Erik Styrbjørn med, at motivet opfattes som politisk, og billederne dermed bliver set som socialistisk propaganda. Konsekvensen er, at mennesker, der arbejder i produktionen, må se deres verden ignoreret af det toneangivende kulturliv. Konsekvensen for Erik Styrbjørn er, at han i høj grad er politisk ukorrekt. Han er ikke mainstream, og han har ikke nydt den store bevågenhed blandt kunstlivets autoriteter. Med udstillingen Arbejdsbilleder viser Arbejdermuseet, at dette ikke kan forklares ud fra de kunstneriske kvaliteter. *Udstillingen vises 16. februar – 10. august 2008, alle dage 10-16. Gratis omvisning sidste søndag i måneden kl. 14.*

Ovnbyggerne fra Auschwitz

Fra 20. august og resten af 2008 viser Arbejdermuseet udstillingen om den tyske maskinfabrik Topf & Söhne, én af de maskinfabriker, der leverede krematorieovne til de tyske koncentrationslejre. Det er en fortælling om en industrivirksomhed med stor teknisk viden, god produktion, høj præcision, godt salg – og manglende etik.

Mens millioner af mennesker blev myrdet i koncentrations- og udryddelseslejrene, stod bødlerne over for en række tekniske problemer. Drabene og den efterfølgende bortskaffelse af ligene skulle foregå med så få afbrydelser og så få omkostninger som muligt og samtidig uden alt for mange spor. For at opnå det var SS henvist til civile eksperter, som ikke havde nogen som helst skruler over at løse de praktiske problemer, der knyttede sig til udryddelsen. Her spillede firmaet Topf & Söhne en afgørende rolle med en historie, der fører fra 1800-tallets pæne Erfurt til Auschwitz' krematorier.

Beretningen om Topf & Söhnes uforbeholdne samarbejde med SS er især værd at bemærke. Hverken indehaverne eller de involverede medarbejdere passer til forestillinger om fanatiske nationalsocialister eller ekstreme antisemitter. Stræben efter profit eller personlige fordele er heller ikke tilstrækkelige forklaringer på deres handlinger. De var hverken blot "tandhjul i maskineriet" eller "skrivebordsforbrydere". De handlede hverken på befaling eller under tvang og de vidste præcis, hvad den teknik, de udviklede, skulle bruges til. For Topf & Söhne var det åbenbart tilstrækkeligt, at behovet for krematorier var udtryk for statens vilje, at det angiveligt tjente Tysklands interesser, og at det indebar nogle tekniske udfordringer, som pirrede ingeniørernes ambitioner.

Fraværet af medmenneskelighed over for "folkefælleskabets naturlige fjender" gjorde dem meddelagtige i massemordet. *Udstillingen er produceret i Tyskland af Stiftung Gedenkstätte*